

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь
ГРОДЗЕНСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ УНІВЕРСІТЭТ
ІМЯ ЯНКІ КУПАЛЫ

***МЕТОДЫКА ВЫКЛАДАННЯ
МАСТАЦКАЙ ПРАЦЫ***

Метадычныя рэкамендацыі па аднайменнаму курсу
для студэнтаў спецыяльнасцей П040208 – Педагогіка
і методыка пачатковага навучання, П020403 –
Выяўленчае мастацтва і чарчэнне

Гродна 1999

УДК 7.021 (076)

ББК 85.14

М 54

Складальнік: Л.Д. Шнітко, ст. викладчык кафедры выяўленчага мастацтва Гродзенскага дзяржаўнага універсітэта імя Янкі Купалы.

Рэцэнзенты: ст. викладчык кафедры педагогікі і методыкі пачатковага навучання Гродзенскага дзяржаўнага універсітэта імя Янкі Купалы Г.Ф.Маслоўская;

настайнік выяўленчага мастацтва вышэйшай катэгорыі СШ №14 г.Гродна А.Б.Сарокіна.

Рэкамендаваны саветам факультэта псіхалогіі і педагогікі.

М54 Методыка выкладання мастацкай працы: Метад. рэкам. / Скл. Л.Д. Шнітко. – Гродна: ГрДУ, 1999. – 107 с.

У выданні выкладаючыя тэорыя і практыка выканання аплікацыі, канструкціяў, мастицкай працы з тканінай; прадстаўлены шэраг практычных заданняў па вывучэнні прыёмаў і спосабаў працы з рознымі матэрыяламі.

Прызначаецца студэнтам універсітэта спецыяльнасцей: П040208 – Педагогіка і методыка пачатковага навучання, П020403 – Выяўленчае мастацтва і чарчэнне.

УДК 7.021 (076)

ББК 85.14

© Гродзенскі дзяржаўны універсітэт імя Янкі Купалы, 1999

ПРАДМОВА

Мастацкая праца з' яўляеца неад'емнай часткай выяўленчага мастацтва. Сучаснай школе патрэбны творчыя педагогічныя кадры, маючыя высокое прафесійнае майстэрства ў выкладанні предмета «Выяўленчае мастацтва і мастацкая праца».

Метадычныя рэкамендацыі складзены ў адпаведнасці з праграмай курса «Методыка выкладання мастацкай працы» для студэнтаў спецыяльнасцей П040208 – Педагогіка і методыка пачатковага навучання і П020403 – Выяўленчае мастацтва і чарчэнне.

Задача дапаможніка – даць студэнтам спецыяльныя веды і практычныя ўменні, неабходныя для работы з дзецьмі ў школе. Веданне гэтага матэрыялу і паслядоўнасць адпаведных практыкаванняў дапаможа будучым настаўнікам граматна расцягнуць творчыя задачы, якія непазбежна будуць узнікаць у працэсе іх дзейнасці.

Дапаможнік змяшчае такія раздзелы, як «Аплікацыя», «Канструяванне з палеры і прыроднага матэрыялу», «Мастацкая апрацоўка тканіны».

Раздзел «Аплікацыя» знаёміць студэнтаў з прыёмамі стварэння аплікацыі, нарыхтоўкай матэрыялаў для работы, з рознымі відамі аплікацый, тэхнікай вырэзвання з палеры, мастацтвам вышынкі.

Раздзел «Канструяванне з палеры» – з рознымі метадамі стварэння аб'ёмных предметаў.

У раздзеле «Канструяванне з прыроднага матэрыялу» прадстаўлена методыка выкарыстання рознага прыроднага матэрыялу для стварэння аб'ёмных предметаў і кампазіцый.

Раздзел «Мастацкая апрацоўка тканіны» знаёміць з рознымі відамі дэкаратыўных швоў, выкарыстоўваемых у вышынцы і для злучэння асобных частак выкраек пры вырабе мяккай цацкі, дaeцца методыка вырабу мяккай цацкі.

У сістэму складання метадычных рэкамендацый пакладзены два прынцыпы: улік спецыфікі данага віду мастацтва і паступовае ўскладненне прыёмаў працы з матэрыяламі.

У дапаможнік уключаны ілюстрацыі. Гэта табліцы, адлюстроўваючыя паслядоўнасць выканання работы, прыкладныя ўзоры вырабаў, прадугледжаных вучэбнай праграмай.

Дапаможнік утрымлівае тлумачальны слоўнік тэрмінаў, сустракаемых у тэксце, спіс літаратуры па мастацкай працы для самаадукацыі студэнтаў.

РАЗДЗЕЛ І. **АПЛІКАЦЫ** **З гісторыі аплікацы**

Аплікацыя – адзін з відаў выяўленчай тэхнікі, заснаванай на вырэзванні, накладцы розных форм і замацаванні іх на матэрыйле.

Аплікацыя распаўсюджана ў многіх краінах. Вялікае месца яна займае ў мастацтве народаў Усходу – В'етнаме, Японіі, Кітаі. Аплікацыйныя работы выкарыстоўваюцца ў Польшчы. У Расіі аплікацыі ў выглядзе выразных папяровых сурвэтак, карункаў прымяняліся для ўпрыгожвання паліц з посудам. Шырока выкарыстоўваюцца аплікацыі са скury і футра ў афармленні адзення, дываноў народаў Поўначы.

Аплікацыя мае многа агульнага з іншымі відамі мастацтва. З жывапісам яе збліжае выява на плоскасці. Па спосабу стварэння бліжэй да аплікацыі стаяць інкрустацыя і мазаічныя працы, дзе выява таксама атрымліваецца шляхам злучэння асобных частак на агульным фоне. Але тэхніка працы зусім іншая. У аплікацыі выявы прадметаў заўсёды маюць больш умоўныя формы, чым у іншых відах мастацтва. Гэтыя формы носяць абагульнены харектар, не выдзяляюцца дробныя дэталі як па контуры, так і ўнутры яго, што можа быць перададзена ў жывапісе і скульптуры.

Абмежавана ў аплікацыі і колеравае рашэнне. Колеры ў аплікацыі ў асноўным перадаюць лакальную афарбоўку прадметаў без паступовых пераходаў ад аднаго колеру да другога.

У тэхніцы аплікацыі можна хутка зрабіць пано, плакат, фрыз. Такое афармленне могуць выкананы не толькі прафесіяналы, але іamatary, паколькі патрэбныя формы можна выкарыстоўваць гатовыя, змалёўваючы або пераводзячы іх, колер таксама даеца ў гатовым выглядзе, можна падабраць патрэбны адценні.

Працэс аплікацыйных работ складаецца з двух дзеянняў: вырэзванне і прымацаванне да фону, формы наклейваюцца або прышываюцца (у залежнасці ад матэрыйялу). Іншы раз вырэзванне мае самастойнае значэнне, калі выкарыстоўваецца як святочнае афармленне (сняжынкі, кветкі і г.д.).

Выяўненія асаблівасці аплікацыі цікавілі многіх мастеркоў. Французскі мастак Маціс, калі захварэў і не мог рухацца, працягваў творчую працу, ствараючы выразныя карціны аплікацыйным спосабам. Маціс афарбоўваў белыя лісты паперы ў яркі колер, затым вырэзваў з яе без папярэдняга ма-

люнка сілуэты. У яго выразках няма і падказкі на дэталі. Галоўную ролю адыгрывае колер. У кожной аплікацыі Маціс браў 4-5 тонаў, але падбіраў іх так, каб выказаць сутнасць дэкаратыўнасці і багацце колеру. Мастак стварыў больш за 200 работ, у тым ліку некалькі манументальна-дэкаратыўных выразак. Рускі мастак Ф.П.Талстой, захапляючыся сілуэтнай графікай, стварыў сродкамі сілуэтнай аплікацыі шэраг цікавых работ, якія ўражваюць тонкасцю і прыгажосцю выразаных форм.

Матэрыялы для аплікацыі . Папера

Асноўным матэрыялам для аплікацыі з'яўляецца папера. Вядома больш за 600 відаў паперы, рознай па колеры і фактуры. Для аплікацыі прыдатна глянцевая, настольная, мармуровая, шчыгрынавая, цянёная, аксамітная, срэбаная і бронзавая папера.

Глянцевая папера – лепшы матэрыял для аплікацыі. Яна ярка афарбованая, лёгка рэжацца, добра прыклейваецца. З яе бліскучай паверхні лёгка здымаеться клей.

Настольная папера – шчыльная, афарбованая ў мяккія тоны, выкарыстоўваецца не толькі для вырэзвання выяў, але і для фона. Работа з ёй патрабуе асаблівай асцярожнасці, бо клей і вільготныя рукі пакідаюць плямы на яе паверхні.

Мармуровая папера – тонкая, бліскучая, разводы яе афарбоўкі нагадваюць мармур. Ад клейсцера на ёй не застаецца плям. Прымяняецца пры вырэзванні ваз, дэкаратыўных арнаментаў, літар.

Шчыгрынавая папера бывае і шчыльней, і мяккай, малюнак на ёй нагадвае змятую паперу. У аплікацыі выкарыстоўваецца для вырэзвання ствалоў дрэў, ветак, зямлі.

Цянёная папера – шчыльная, з рэльефным малюнкам. Служыць для выканання такіх выяў, як страха, кошык, мэблі, літары, лічбы.

Аксамітная папера адрозніваецца насычанасцю, глыбінёй тону, шчыльнасцю, мае аксамітную паверхню. Яна з цяжкасцю рэжацца, на згібах ламаецца, дрэнна прыклейваецца, таму патрабуе густога клею, назеінавага або сінтэтычнага. Неабходна памятаць, што механічныя ўздзеянні на паверхню псуяць яе: з'яўляюцца бялесыя ўмяціны. У час працы з ёй

трэба сачыць, каб клей не трапіў на яе правы бок. Гэта папера шырока прымяняецца для святочных афармленняў: вырэзання літар, лічбаў, загалоўкаў.

Срэбраная і бронзавая папера афарбавана алюмінеевай ці бронзавай фарбай. Гэта ломкія гатункі паперы, іх нельга згібаць. Прымяняецца ў тых жа мэтах, што і аксамітная, акрамя таго, выкарыстоўваецца ў аплікацыі на елачных упрыгожваннях, сцяжках.

Гуміраваная папера мае з аднаго боку каляровы тон, з другога – праклеена kleем. Гэтая папера не заўсёды добра прыклейваецца, і таму яе лепш выкарыстоўваць у якасці фону.

Фальга таксама прымяняецца, у асноўным, пры афармленні елачных упрыгожванняў.

Для фону ў аплікацыі выкарыстоўваецца чарцёжна-малювальная папера, настольная, шчыльная, абортачная, кардон. Малювальная папера шчыльная, з шурпатай паверхніяй. На яе добра прыклейваецца аплікацыя. Абортачная адрозніваецца гіграскалічнасцю, яна размакае ад клею. Гэтая папера афарбавана ў мяккія тоны, яна часцей прымяняецца як фон. Кардонам прынята называць тоўстую, вельмі цвёрдую паперу. У продаж кардон паступае пад нумарам. Чым лягчэйшы і танчэйшы ліст кардону, тым меншы яго нумар. Кардон часцей афарбаваны ў прыглушаныя шэрыя, блакітныя, бэзвядыя, ружовыя і карычневыя тоны. Калі аплікацыя выконваецца на кардоне, па заканчэнні працы адваротны бок яго аклейваецца пісчай, шпалернай ці абортачнай паперай, каб кардон не каробіўся. Аплікацыя высушваецца пад грузам.

У продажы маецца вялікі асартымент паперы, якую можна прымяніць у аплікацыі. Але, акрамя таго, можна выкарыстоўваць каляровыя вокладкі вучнёўскіх сшыткаў, абортачную паперу, выразкі з каляровых плакатаў, ілюстрацый і г.д. Паперу можна афарбаваць у жадаемы колер.

Клейсцер і клей.

Для вырабу аплікацыі неабходнымі матэрыяламі з'яўляюцца клей і клейсцер. Ад іх уласцівасцей у многім залежаць якасці аплікацыі, яе трываласць, знешні выгляд. Клей і клейсцер павінны адпавядаць пэўным патрабаванням: добра склейваць паверхні, хутка высыхаць. Клей не павінен пакідаць плям і абясколерваць паперу. Шырока прымяняюць сінтэтычны, казеінавы клей і клейсцеры. Не рэкамендуецца ўжываць сілікатны клей, бо ён пакідае сляды і пазбаўляе

фарбаваную паперу колеру. Клейсцер лепш за ўсё варыць самім. Ён рыхтуецца з бульбянога ці кукурузнага крухмалу або нізкіх гатункаў пшанічнай муکі. Непрыгодна для клейсцера крупчатка. Трэба памятаць, што здольнасці да склейвання клейсцер захоўвае толькі на працягу 8-10 гадзін з моманту варкі.

Клейсцер з крухмалу.

У невялікім посудзе крухмал разводзяць халоднай вадой. Потым пры пастаянным памешванні ў яго ўліваюць тонкім струменем кіпень. Калі клейсцер адразу не заварыцца да загусцення, трэба прадоўжыць грэць яго на слабым агні. Нельга дапускаць кіпення клейсцера, бо ён страчае свае здольнасці да склейвання. Клейсцер можна прыгатаваць і іншым способам: спачатку ўскіпяціць ваду, потым уліваць тонкім струменем крухмал, загадзя разведзены халоднай вадой.

Састай: крухмал (1 ч. л.), халодная вада для развядзення крухмалу (5 ч. л.), круты кіпень (0,5 шклянкі).

Асноўныя прыёмы вырэзвання.

Усё вакол нас мае сіметрычную або несіметрычную будову. Сіметрыя – заканамернае размяшчэнне форм і фарбай, пры гэтым адзін бок з'яўляецца люстэрковым адлюстрываннем другога. Да сіметрычных форм можна аднесці кветкі, лісце, дрэвы, агародніну, садавіну, сілуэтныя мятышкай, ваз, посуду. Да несіметрычных форм можна аднесці машины, рыб, жывёл, птушак.

Для атрымання сіметрычных і несіметрычных выяў трэба ведаць прыёмы вырэзвання. Іх можна размясціць у вызначанай сістэме па складанасці іх прымянення: вырэзванне правільных геаметрычных форм, вырэзванне з паперы, складзенай удвая, вырэзванне з паперы, складзенай у некалькі разоў, вырэзванне з паперы, складзенай гармонікам, вырэзванне па частках, сілуэтнае вырэзванне, вырэзванне па контуры, абрыванне краёў паперы, разразанне выявы ў патрэбных месцах і перамяшчэнне ўзору па гэтых разрэзах.

Вырэзванне правільных геаметрычных фігур.

У дэкаратыўных работах выкарыстоўваюцца геаметрычныя фігуры. Усе яны павінны мець суадносіны па памерах. Прамавугольнік павінен адпавядаць двум квадратам або палове вялікага квадрата, трохвугольнік – квадрату, раздзеленому па дыяганалі; старана ромба павінна быць роўнай старане квадрата і г.д.

Акруглыя формы атрымліваюцца з прамавугольных шляхам закруглення вуглou. Пры гэтым таксама павінны

захоўвацца памеры. Напрыклад, дыяметр круга павінен быць роўным старане квадрата, з якога вырэзваецца круг.

Вырэзванне з палеры, складзенай удвая.

Гэты прыём прымяняецца пры вырэзванні прадметаў сіметрычнай формы: лісця, кветак, посуду. Пры вырэзванні фігур складанай формы гэтым жа спосабам трэба выбраць такое становішча, пры якім часткі будуць размешчаны сіметрычна. Для фігуры чалавека гэта становішча – фас, для жывёлы – спераду або ззаду. Выкарыстоўваючы гэты прыём, неабходна выконваць правілы пра парцыянальных сущностей па шырыні прадмета, трэба ўявіць толькі яго палову (*рыс. 1.*).

Вырэзванне з палеры, складзенай у некалькі разоў.

Гэты прыём дае магчымасць вырэзваць формы некалькіх прадметаў, маючых таксама сіметрычную форму, але больш складаную: усе часткі размешчаны вакол цэнтра (сурвэтка, сняжынка, рамонак, васілёк і інш.). (*рыс. 2.*) Квадратны ліст палеры складваецца па дыяганалі ў 3-4 разы (у залежнасці ад таго, які прадмет вырэзваецца). Варта памятаць, што частку, якая знаходзіцца на згібе, трэба вырэзваць удвая вузейшую, каб яна адпавядала іншым такім жа па форме часткам, вырэзаемым без згіба.

Вырэзванне з палеры, складзенай гармонікам.

Гэты прыём выкарыстоўваецца, калі трэба зрабіць некалькі аднолькавых форм, і для вырэзвання гірлянд. Пры выкананні аднолькавых форм палера складваецца па шырыні так, каб сагнутая частка адпавядала па шырыні палове вырэзаемай формы; згібаў павінна быць столькі, колькі спатрэбіцца форм. Вырэзваюць так, як з палеры, складзенай удвая. (*рыс. 3.*).

Вырэзванне з палеры па контуры.

Гэты прыём прымяняецца ў тых выпадках, калі форма прадмета павінна быць дакладнай, без якіх-небудзь змяненняў, або калі трэба выразаць празмерна мудрагелісты арнамент, складаныя становішчы людзей, жывёл. (*рыс. 5.*).

Абрыванне краёў палеры.

Гэтым прыёмам можна перадаць асаблівасці паверхні некаторых прадметаў (пушысты снег, футра, воблакі, пеністыя хвалі). Форма тут ствараецца, як і пры вырэзванні, на вока або па контуры.

Віды аплікацій з паперы

Прадметная аплікацыя.

Прадметныя аплікацыі (лісце, кветкі, грыбы і інш.) вырабляюць з выразаных геаметрычных фігур.

Лісце простай формы.

Каб выразаць лісце простай формы, неабходна каляровую паперу скласці ўдвая, кніжкай з дзвюх старонак, унутры – каляровы бок паперы. На мяжы згіба адкласці велічыню ліста з чаранком. Затым нанесці контуры паловы ліста на аснове параўнання формы гэтай паловы з натурай (**рыс. 6**).

Лісце складанай формы.

Лісце складанай формы вырэзываюць пасля папярэдняга нанясення контураў. Асабліва складанае лісце – ружы, рабіны – лепш складаць з асобных лісткоў; спачатку вырэзываюць адзін лісток, а затым па ім астатнія (**рыс. 7**).

Базы рознай формы.

Пачынаць малюваць вазу трэба з разметкі яе вышыні і знаходжання паловы шырыні. Далей рабіць прарысоўку згібаў (**рыс. 9**).

Дрэвы.

Пры вырэзванні дрэў розных парод неабходна улічваць асаблівасці іх будовы, адметныя прыкметы. Каб выразаць дрэва, папярэдне трэба нарываць яго на паперы, складзенай удвяя. На лініі згібу адкласці вышыню, вызначыць, якую частку вышыні займе ствол, якую – крону. Крону дрэва трэба зрабіць стылізаванай, але так, каб быті перададзены харарактэрныя прыкметы расліны (**рыс. 8**).

Да прадметнай аплікацыі адносяцца многакаляровая аплікацыя. Выкананне гэтага больш складанага віда аплікацыі звязана з дзяленнем выявы на часткі падборам адпаведных колераў паперы для кожнай з іх. При гэтым асаблівую ўвагу трэба надаваць выбару фону.

Колер яго павінен найболыш выигрышна перадаваць многакаляровую выяву. Затым вырашаюць пытанне кампазіцыі аплікацыі. На фоне раскладваюць састаўныя часткі адлюстраванага прадмета. Удачлівасць колеру, форму кожнай часткі, пропарцыянальныя суадносіны паміж імі. Далей, перамяшчаючы выяву на лісце (фоне), вызначаюць становішча, пры якім яно выглядае найболыш прыгожа. Лёгкім націскам алоўка на фоне намячаюць месцы, куды трэба прыклейць часткі аплікацыі. Трэба імкнуцца да таго, каб як мага лепш перадаць форму і харарактэрныя асаблівасці прадметаў (**рыс. 10-12**).

Дэкаратыўная аплікацыя.

Дэкаратыўнасць – спосаб стварэння выяў, якія адразніваюцца арнаментальнасцю, абагульненасцю форм, колеравай насычанасцю. Колер можа быць рэальным і ўмоўным. Дэкаратыўнасць асабліва выразная ў аплікацыях.

Вялікае значэнне для дэкаратыўнай аплікацыі мае падбор узораў. Наглядны матэрыял трэба пастаянна накапліваць: рабіць выразкі, замалёўкі, збіраць паштоўкі, альбомы з нацыянальнымі арнаментамі і г.д. У аплікацыях дэкаратыўнымі могуць быць і колер, і формы.

Аплікацыя дэкаратыўнай кветкі з аднакаляровай палеры. На выразанай форме з адваротнага боку каляровай палеры алоўкам наносяць дадатковыя лініі разрэзаў. Першую частку адразаюць ад другой, другую – ад трэцяй. Затым вырэзываюць ліст з зубчыкамі і сцяблінкі. Пры наклейванні часткі раздъмаюць, прасветы, якія ўтварыліся, служаць упрыгожваннем – дэкарам.

Па форме арнаменты бываюць бясконцымі і замкнутымі.

Бясконцы арнамент мае форму ленты, размешчанай у адным напрамку – у вертыкальным або, часцей усяго, у гарызантальным, напрыклад: арнамент на шпалерах, тканінах, кайме, фрызе. Як складаюць бясконцы арнамент? Падрыхтаваную для арнамента паласу дзеляць на роўныя квадраты або прамавугольнікі. Кожную частку паласы запаўняюць рытмічнымі элементамі ўзору, якія вырэзываюць загадзя. Гэтыя элементы павінны быць аднолькавымі па памеры, колеры, форме.

Для арнамента характэрны паўторы, рытмічнасць. Чаргаванне аднаго і таго ж элемента ўзору называецца рытмічнай адзінкай. Узор у арнаменце можа быць як манахромным, так і паліхромным. (*рыс. 4*).

Сюжэтная аплікацыя.

Сюжэт – гэта пэўная падзея, сітуація, з'ява, адлюстраваная ў творы.

Многа цікавых тэм для кампазіцыі падкажа сучаснае жыццё («Наш горад будуецца», «У космасе», «Кормім птушак», «На прагулцы»). (*рыс. 13*).

Для сюжэтнай аплікацыі разнастайны матэрыял даюць замалёўкі з натуры. Іх трэба накапліваць, каб у далейшым выкарыстоўваць пры складанні кампазіцыі.

Сюжэтныя аплікацыі могуць быць несложанымі па змесце, кампазіцыі, дынамічнымі па дзеянні, з вялікай колькасцю персанажаў, предметаў, дэталей.

Калі сюжэт не складаны, выявы вырэзываюць без папярэднай разметкі.

Складаныя сюжэтныя аплікацыі з вялікай колькасцю дэталей выконваюць па эскізе. Пры гэтым выкарystоўваюць усе прыёмы вырэзвання. (**рыс. 14**).

Схільнасці да эстэтычнага праяўляюцца ў дзяцей даволі рана. Яркім прыкладам служаць выставы дзіцячай творчасці. Работа па развіцці мастацтва густу дзіцяці пачынаецца ў сям'і і дашкольных установах.

Тэхніка выканання аплікацыі мае вялікія навучальныя і выхаваўчыя магчымасці. У працэсе мастацтва – працоўнай дзейнасці дзіця засвойвае шэраг графічных навыкаў, вучыцца аналізаваць з'явы і предметы навакольнага свету, карыстацца нажніцамі, правільна наносіць клей пэндзлікам, наклейваць дэталі і г.д. У яго развівается ўяўленне, увага, зрокавая памяць, пачуццё формы, рytma, успрыманне просторавых уяўленнеў, колера; выхоўваецца любоў да цудоўнага, да акуратнасці; фарміруецца цярпенне, імкненне давесці да канца пачатую справу.

Настаўнік або кіраўнік гуртка тэхнічнага і мастацтва канструйвання павінен не толькі навучыць малодшых школьнікаў прыёмам работы, яго асноўная задача – развіваць у іх здольнасць да творчасці, абудзіць інтарэс да працоўнай дзейнасці; прывіць навыкі культуры працы, сяброўскай узаемадапамогі.

Вышнанкі.

На ўроках выяўленчага мастацтва і мастацкай працы настаўнікі надаюць увагу вывучэнню народных мастацкіх рамёстваў Беларусі. Вучні праектуюць і вырабляюць розныя рэчы, якія адлюстроўваюць нацыянальныя традыцыйныя прыёмы мастацтва апрацоўкі розных матэрыялаў. Сярод гэтих работ – ажурныя сіметрычныя кампазіцыі, якія вырэзваюць з каляровай паперы, – вышнанкі. Даступнасць матэрыялу, лёгкасць яго апрацоўкі, шырокія творчыя магчымасці вышнанак дазваляюць выкарystоўваць іх ва ўсіх відах вучбайнай дзейнасці школьнікаў.

Мастацтва вырэзвання розных фігурак і арнаментаў зарадзілася ў Старожытным Кітаі ў VII стагоддзі, дзе ўпершыню была адкрыта тэхналогія вырабу паперы. Высокі ўзроўень развіцця ўсіх відаў прыкладнога мастацтва абумовіў дзіўную выразнасць мастацкіх выразак з паперы, якія можна падраздзяліць на пяць відаў.

Выразкі першага віду звычайна адлюстроўвалі людзей, кветкі, птушак і жывёл; другога віду – падзеі з жыцця лю-

дзей; трэцяга – буйных жывёл і птушак; чацвёртыя і пятыя часцей за ўсё паказваюць гірлянды кветак і пладоў.

Выразкі выконвалі нажніцамі або нажом з белай ці рознакаляровай празрыстай паперы. Многакаляровыя выразкі вельмі дэкаратыўныя, бо пабудаваны на яркіх спалучэннях чырвонаага, зялёнаага і сіняга колераў. Найбольш распаўсюджаны чырвоныя выразкі, пышныя і святочныя.

Гэта мастацтва, якім у вольны час займаліся сялянкі, перадавалася з пакалення ў пакаленне. Уменне вырэзваць узоры з паперы служыла своеасаблівым экзаменам для дзяўчыны-нявесты.

У канцы XVIII стагоддзя ў Еўропе распаўсюдзілася вырэзванне сілуэтаў – аднакаляровых пласкасных выяў чалавека або прадметаў, выразаных па контуры з тонкай глянцевай паперы чорнага колеру. Мастацка-вобразная сістэма такіх кампазіцый будавалася на чиста графічных прынцыпах: якаснасць контураў, выразнасць ліній, законы перспектывы, законы прарапарцыйнальных судносін. Мастацтвам вырэзвання сілуэтаў займаліся вядомыя пісьменнікі і мастакі: А.Маціс, Г.Х.Андерсэн, М.В.Гогаль, І.Я.Рэпін і многія іншыя.

Народныя ўпрыгожванні з праразным сіметрычным узорам з паперы з'явіліся адным з распаўсюджаных і папулярных сродкаў пры афармленні інтэр'ера жытла беларусаў. Паходжанне беларускай вышніанкі сёння не зусім ясна. Можа быць, што іх хуткаму ўкараненню ў народны побыт у сярэдзіне – канцы XIX стагоддзя садзейнічалі некалькі прычын. Першай можна лічыць широкое выкарыстанне паперы ў побытавых мэтах. У пачатку XV стагоддзя ў Вільні з'явіліся першыя паперні. Першая на тэрыторыі Беларусі з'явілася ў Нясвіжы ў 1560 годзе. Да XVIII стагоддзя на землях Беларусі было пабудавана каля 30 папяровых фабрык.

Другой важнай прычынай распаўсюджання вышніанак з'явілася змена характеристу інтэр'ера беларускага жытла. З пераходам ад «чорнай» (задымленай) хаты да «чыстай» інтэр'ер запаўняеца мастацкімі тканінамі, вышыўкай, вырабамі з дрэва. Не апошнюю ролю ў фарміраванні ўнутранага ўбору жытла адыгралі і вышніанкі; яны былі цесна звязаны з жыщчём народа, яго вераваннямі і ўяўленнямі і з'яўляліся найбольш даступнай формай мастацкай творчасці беларусаў.

Трэцій прычынай з'яўляюцца культурныя ўзаемаўпłyвы беларусаў з іншымі народамі. Важна адзначыць, што ў

кожнай мясцовасці складваліся свае мастацкія асаблівасці гэтага віду народнай творчасці. Украінскія выразкі – вясёлыя, стракатыя, вельмі яркія і азначаюча дробнасцю матыва. Для прыбалтыйскіх выцінанак характэрны строгія лініі ўзору, стрыманасць, часта сустракающа натуralістичныя кампазіцыі. Беларускія і польскія выцінанкі рашающа ў спакойных і стрыманых тонах.

Па традышыі выцінанкі ўпрыгожвалі інтэр'ер жытла кожны год перад народнымі святамі. Іх размяшчалі на паталочныя бэлькі, на сцены хаты. Нават дзвёры былі ўпрыгожаны рознай паперай, не кажучы ўжо пра «кут», дзе маліліся, дзе віселі абразы. Выцінанкі з геаметрычным арнаментам выкарыстоўваліся ў якасці занавесак на вокнах, сурвэтак на паліцах і сталах. Узорамі з паперы ўпрыгожвалі не толькі хату, але і культавыя пабудовы.

Для беларускіх выцінанак характэрны стрыманыя, простира па кампазіцыі геаметрычныя і раслінныя матывы. Рэдка сустракающа абразы звяроў і чалавека. Затое птушкі – самыя ўпадабаныя матывы для выцінанак. Гэта мела сімвалічныя і асаблівыя магічныя сэнсы. У выцінанках найбольш часта сустракающа выявы «дрэва жыцця» і пеўня. Матыў «дрэва» ўласціле сувязь зямлі і неба. Вобразы птушак – душы памерлых. Але цяпер гэтыя матывы захаваліся толькі як традыцыйныя мастацкія формы.

Тэрмін «выцінанкі» ужываецца ў асноўным у заходній Беларусі. На ўсходніх, цэнтральных і паўднёвых тэрыторыях панавалі назвы: «выразкі» і «выразанкі». Сустракаецца тэрмін і «выстрыганка». Шырока ўжываліся і назвы, якія ўказвалі на канкрэтнае прызначэнне вырабу. Так, круглую (разетковую) выцінанку, якой упрыгожвалі сцены жытла, часта называлі «кветкі». Папяровыя ўзорныя занавескі з паперы на вокнах – «фіранкі»; трохугольныя сурвэткі – «вугольнікі». У кожным раёне існавалі свае назвы, якія забыліся і зніклі разам з работамі.

Па спосабе афармлення выцінанкі можна падраздзяліць на адзінарныя (аднадэтальныя), многачастковыя і камбінаваныя. Адзінарныя праразныя арнаментальныя кампазіцыі вырабляліся з аднаго ліста паперы. Многачастковыя – з некалькіх лістоў рознакаляровай паперы. Па тэхніцы вырабу і спосабе падачы выявы падраздзяляюць на накладныя і састаўныя. Накладныя выцінанкі (выкліянкі) вырабляліся з некалькіх лістоў паперы і наклейваліся адзін на другі, такім

чынам дасягалася своеасаблівая пластычна фігура (рэльеф) узору. Састаўныя кампазіцыі ўтвараюцца з многіх асобных элементаў. Камбінаваныя выцінанкі маюць багатую мастацка-вобразную мову і рознае вобразнае кампазіцыйнае рашэнне за кошт выкарыстання некалькіх тэхнік вырэзання і рэльефнага дэкара.

Тэхналогія выканання выцінанак заснавана на ўласцівасцях матэрыялу: тонкую паперу можна скласці ў любым напрамку і вырэзваць нажніцамі або нажом узор, які будзе паўтарацца столькі разоў, колькі складзены ліст.

У залежнасці ад асаблівасцей складвання паперы і атрымліваемага ўзору выцінанкі можна падраздзяліць на тры групы:

1. Выцінанкі з люстраной восьмю сіметрыі. У іх узор люстэркава паўтараецца злева і справа адносна восі сіметрыі. (**рыс. 15**).

2. Выцінанкі з цэнтральнай восьмю сіметрыі, для якіх харктэрна сумяшчэнне ўзору пры павароце яго вакол цэнтра. Гэту групу ўмоўна называюць «кразеткавай». (**рыс. 16**).

3. Выцінанкі, дзе выкарыстоўваецца сіметрыя, выразаны ўзор паўтараецца праз пэўную адлегласць уздоўж восі пераносу. (**рыс. 17**).

Сучасныя мастакі выконваюць выцінанкі камбінаванным спосабам. Такія работы ўжо не наклейваюць на белую сіяну хаты, а выкарыстоўваюць як карцінкі-пано.

Выцінанкі вырэзвалі вялікімі пружыннымі нажніцамі, якімі ў вёсцы стрыглі авечак. Вопытныя майстры лічылі іх найбольш зручнымі.

Вырэзваць ажурныя ўзоры з паперы спецыяльна ніхто не вучыўся. Папяровыя занавескі разам з рушнікамі, абрусамі, посцілкамі ўваходзілі ў пасаг дзяўчыны-невесты.

У апошні час накапліваецца вольты выкарыстання мастацкіх прынцыпаў выцінанкі ў практицы дэкаратыўнай творчасці. Праразныя арнаментальная-тэматычныя кампазіцыі з паперы выкарыстоўваюцца ў мастацкай прамысловасці, пры афармленні паліграфічнай прадукцыі: дзіцячых кніг, часопісаў, буклетаў, паштовак. Разам з іншымі відамі дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва выцінанкі ўсё часцей экспануюцца на выставах.

Аплікацыя з прыродных матэрыялаў

Аплікацыя з засушаных раслін.

Аплікацыя з кветак, траў, лісця называецца фларыстыкай. Работа з гэтым матэрыялам развівае мысленне, назіральнасць, працавітасць, мастацкі густ. Трэба мець багатую фантазію, каб з лісця ліпы зрабіць яблыкі або з асенняга лісця асіны – грыбы.

Прырода дае нам непаўторную разнастайнасць фарбаў і дасканаласць гатовых форм. Заняткі з раслінамі садзейнічаюць выхаванню ў дзяцей любові да роднай прыроды, беражлівых адносін да яе.

Нарыхтоўка прыроднага матэрыялу.

Збіраць расліны можна кожны год: насенне ясеня, клёна збіраюць зімой. Ранній вясной можна засушыць кветкі і лісце дзікарастучых раслін, а ўлетку нарыхтаваць розныя кветкі лясоў, палёў, лугу і пазней – асенняе лісце. Чым больш разнастайны собраны матэрыял, тым лягчэй будзе з ім працаваць.

Тэхналогія засушвання раслін.

Рыхтаваць расліны для выканання з іх аплікацый можна па-рознаму: сушыць іх пад прэсам або пад гарачым прэсам. Засушваюць расліны пад прэсам так: складваюць абгортачную паперу ў выглядзе кніжкі; расліны крыху падсушваюць; лісце, траву, кветкі кладуць унутр кніжкі. Кніжкі перакладваюць газетамі. Зверху кладуць фанеру, а на яе – груз. Перыядычна газеты правяраюць, замяняючы сырэя газеты сухімі. Расліны трэба засушваць у сухім памяшканні.

Другі спосаб заключаецца ў наступным: на газеты кладуць лісце, зверху пакрываюць адной газетай. Затым прагладжаюць гарачым прэсам, пасля чаго пераварочваюць на другі бок і зноў прагладжаюць на сухім месцы. Лісце высыхае праз 3-4 хвіліны. Гэты спосаб засушвання падыходзіць для лісця ландыша, клёна, асакі і іншых дэкаратыўных траў. Больш стойка пераносіць засушванне цюльпаны, вяргіні, півоні, гваздзікі, шабо, чырвоны мак, шыпшина. Для засушвання кветкі гэтых раслін разбіраюць на асобныя пляёсткі, якія таксама закладваюць у кніжкі.

Засушаныя расліны трэба захоўваць у цвёрдай папцы.

Фон, абсталяванне.

Для фону выкарыстоўваюць аксамітную паперу, чорную ці пастэльных таноў. У якасці фону могуць быць вы-

карыстаны белая папера, кардон, суровае палатно. Фонам могуць служыць лісце серабрыстай таполі, дзвеясіла, маць-і-мачахі. Іх наклейваюць на ўвесь кардон.

Для работы над аплікацыяй патрабуюцца такія інструменты, як нажніцы, пінцэт, акварэльныя пэндзлі, іголка, ніткі.

Для наклейвання раслін прымяняеца клейсцер з бульбянога крухмалу, казеінавы клей, гумавы і ПВА. Клей наносяць тонкім слоем і кропелькамі ў адным-двуух месцах на адваротным боку раслін. У некаторых выпадках расліны, напрыклад, веткі, прышываюць ніткамі, падабранымі ў тон расліны.

Тэхналогія вырабу аплікацый з засушаных раслін.

З засушаных раслін робяць аплікацыі: прадметныя, сюжэтныя і дэкаратыўныя. Іх можна рыхтаваць як з цэлых раслінных форм, так і з асобных частак расліны; выразныя кампазіцыі атрымліваюць способам вырэзвання форм з прыроднага матэрыва.

З засушаных раслін, як і з іншых прыродных матэрываў, можна выразаць розныя формы для складання аплікацый. Работа гэта патрабуе вялікай асцярожнасці, бо засушаныя расліны вельмі ломкія. Таму папярэдне трэба наклеіць расліны на тонкую паперу. Пасля прасушки з іх можна вырэзваваць неабходныя формы. Папяровую падкладку прамазваюць kleем і наклейваюць на фон.

Цікавыя кампазіцыі атрымліваюць з абалонак цыбулін.

Добры матэрывал для аплікацый даюць балотныя расліны. Яны шчыльныя, трывалыя, таму з іх можна вырэзваваць любыя формы без падклейкі паперы.

Практычныя заняткі па аплікацыі

Занятак 1. Разнастайныя спосабы вырэзвання з паперы.

Выцінанкі.

Мэта. Асвоіць розныя прыёмы вырэзвання.

Матэрываля і абсталяванне: табліцы, якія знаёмяць з прыёмамі вырэзвання; набор паперы каліяровай і белай (для фону); абсталяванне для аплікацыйной работы: нажніцы, клей, пласцік ці кляёнка, пэндзлі, ануча.

На табліцах трэба азнаёміцца з рознымі прыёмамі вырэзвання. Затым трэба практична засвоіць усе прыёмы і скласці аналагічныя табліцы, пачынаючы з прасцейшых прыёмаў. Кожным прыёмам вырэзваваеца некалькі форм, але не

тыя, якія прадстаўлены ў табліцах. Пажадана самастойна вырэзваць формы па ўяўленні. Вырэзваць вышніанкі розных відаў. Пастараща па меры паўтарэння атрымаць удалую форму. І толькі пасля гэтага прыклейць яе на табліцу. Заданне па выкананні табліц заканчваецца дома.

Творчае заданне на дом. Аформіць усе табліцы, закончыўшы вырэзванне і наклейванне розных узору; зрабіць адпаведныя надпісы.

Занятак 2. Дэкаратыўная аплікацыя.

Мэта. Умець ствараць узор у вызначаным стылі па кампазіцыі, колеры, элементах.

Матэрыялы і абсталяванне: узоры розных твораў народнага мастацтва: аплікацыі, роспісы, тканіны.

Спачатку трэба вызначыць, у якім стылі, на якой форме будзе выкананы ўзор і якія элементы ўвойдуть у яго. Можна выкарыстоўваць наглядны матэрыял. Затым алоўкам робяць эскіз будучай работы і падбіраюць патрэбныя колеры паперы. У дэкаратыўнай аплікацыі часта выкарыстоўваюцца прыёмы вырэзвання з паперы, складзенай удвая і некалькі разоў, бо формы ў арнаменце часта аднолькавыя і сіметрычныя. Калі ўсе формы выразаны і размешчаны на фоне з улікам эскізу, іх наклейваюць. Але спачатку трэба вызначыць, у якім парадку і з якіх форм пачынаць наклейванне.

Творчае заданне. Выкананец арнамент, які можа ўпрыгожыць адзенне. У кожным выпадку размяшчэнне ўзора павінна адпавядаць форме.

Заняткі 3-4. Работа афарміцельскага характару.

Мэта. Праявіць творчасць, замацаваць навыкі работы ў аплікацыі ў афармленні на канкрэтную тэму.

Матэрыялы і абсталяванне: святочныя паштоўкі і альбомы, абсталяванне для аплікацыі.

Работа выконваеца індывідуальная ці калектыўна ў залежнасці ад складанасці кампазіцыі.

Аплікацыя павінна ўяўляць сабой узор святочнага афармлення паштоўкі, запрашэнне на свята. (**рыс. 18**).

Асобныя элементы можна браць з дапаможнага матэрыялу.

У рабоце трэба праявіць колеразнаўчыя ўменні.

Творчае заданне. Выкананец макеты святочных паштоўак, запрашэння.

Занятак 5. Аплікацыя з прыроднага матэрыялу.

Мэта. Навучыцца выкарыстоўваць засушаныя расліны, насенне і іншыя матэрыялы для стварэння кампазіцый.

Матэрыялы і абсталяванне: засушанае лісце, травы, пялесткі кветак, насенне; клей, пэндзлі, папера для фону.

З засушаных раслін выканаць прадметную, сюжэтную ці дэкаратывную аплікацыі па выбары з улікам наяўнасці тых ці іншых прыродных матэрыялаў.

Падбараць фон для кампазіцыі. Затым на паверхні стала выкладзіць кампазіцыю з форм або частак раслін. Пераканаўшыся, што кампазіцыя выглядае ўдала, паслядоўна наклеіць элементы на фон, паднімаючы іх са стала пінцэтам.

Творчае заданне. Складзі кампазіцыю з любога прыроднага матэрыялу, даць назову работе.

РАЗДЗЕЛ II. КАНСТРУЦВАННЕ

Канструяванне з паперы

Своеасаблівасці канструявання з паперы заключаны ў тым, што з плоскага ліста ствараюцца аб'ёмныя прадметы. Самая простыя цацкі можна зрабіць шляхам згібання ліста папалам; згібання і склейвання; згібання, надрэза і склейвання; складвання ў розных камбінацыях; пры даламозе выкраек.

Згібанне ліста паперы папалам.

У залежнасці ад таго, які прадмет трэба выканаць, бяруць квадратны або прамавугольны ліст шчыльной паперы. Яна лёгка згібаецца. З квадратнага ліста паперы можна зрабіць шалаш, палатку; з прамавугольнага – сыштак, дом, вагон.

Згібанне палос паперы.

Гэтым спосабам можна зрабіць мэблю для лялек, стол, стул, лаўку, ложак. Для большай трываласці ў некаторых месцах паласу пажадана склеіць.

Складванне паперы ў розных камбінацыях.

Складаны, але захапляючы спосаб канструявання, уключае ў сябе мнóstва паслядоўных этапаў работы. Гэтым спосабам можна зрабіць розныя цацкі для гульні, для настольных гульняў, як дадатак для сюжэтных гульняў. Для выбару гэтых цацак лепш выкарыстоўваць тонкую глянцевую, пісчую ці каляровую паперу.

Складванне фігурак жывёл, птушак, розных прадметаў называецца *арыгамі*.

Новы для айчыннай педагогікі прадмет «арыгамі» прадугледжвае не толькі знаёмства са складваннем канкрэтных

фігурак з паперы, але і выкарыстоўванне радаснага для дзяцей урока з мэтай развіцця ў іх многіх навыкаў. У час заняткаў арыгамі, асабліва з малодшымі школьнікамі, трэба імкнунца не толькі навучыць іх працаўца з паперай, але і развіваць у іх прасторавае ўяўленне, уменне чытаць чарцяжы, кіравацца вуснымі інструкцыямі педагога і ўтрымліваць увагу на прадмеце працы на працягу доўгага часу. На занятках з прымяненнем арыгамі можна вывучаць казкі, спявачы, гулячы, сачыняць гісторыі (**рыс. 19, 20, 21, 22**).

З гісторыі ўзнікнення і развіцця арыгамі.

Арыгамі ў Японіі вядзе пачатак ад перыяда Хэйан з 700 г. У гэтую эпоху папера, вырабленая ручным способам, была каштоўным матэрыялам, які выкарыстоўваўся ў асаблівых выпадках, галоўным чынам, у рэлігійных цырымоніях.

Нягледзячы на тое, што папера была вынайдзена ў Кітаі, Японія стала радзімай мастацтва складвання. Можа быць, у гэтым адъграла сваю ролю падабенства гучання японскіх слоў «папера» і «Бог» – «Камі». Тым самым у японцаў узникла нейкая містyczная сувязь паміж рэлігійным рытуалам і вырабам са складзенай паперы («ары-камі»). Адзін з такіх рытуалаў, напрыклад, заключаўся ў вырабе невялікіх папяровых каробачак Санба, у якія клалі кавалачкі рыбы і гародніны, падносячы іх у якасці ахвярапрынашэння ў храмах. З часам арыгамі выходзіць за межы храмаў і дасягае імператарскага двара. Арыстакраты, прыдворныя, манахі, прадстаўленыя да двара, павінны былі мець навыкі і ў мастацтве складвання.

Запіскі, складзенія ў форме мятліка, жорава, кветкі або адвольнай геаметрычнай фігуры, былі сімвалам дружбы ці добра га пажадання для любімага чалавека. Імі ўдавалася часам выказаць больш увагі, любові, чым гэта можна было зрабіць словамі. Уменне складваць стала адной з адзнак добрай адукацыі і вытанчанасці манер. Розныя знатныя сем'і выкарыстоўвалі фігуркі арыгамі як герб і пячатку. Арыгамі з цырыманіяльнага мастацтва пераўтварылася ў папулярны спосаб бавіць вольны час. Было вынайдзена шмат мадэлей, якія сталі класічнымі, сярод іх – японскі жураўлік (цуру) – традыцыйны сімвал шчасця і даўгальці. Знакамітыя папяровыя жураўлікі, выкананыя способам арыгамі, сталі сімвалам руху супраць атамнай вайны. Гэтых жураўлікаў рабілі дзеці ўсяго зямнога шара і прысыпалі японскім дзецям, выказваючы тым самым салідарнасць у барацьбе за мір, і кож-

ны год у гонар міжнароднай акцыі «Хвала міру» у неба Хірасімы ўзлятала сотня тысяч каляровых жураўлікаў. Як вечны сімвал пратэсту супраць вайны, узвышаеца жураўлік на помніку ў мемарыяльным парку Mіru ў Хірасіме.

У другой палове XIX стагоддзя Японія шырокая адчыніла дзеры. Еўрапейцы пачалі знаёміцца з класічнымі фігурамі, выкананымі ў тэхніцы арыгамі. Але было б несправядліва сцверджаць, што Еўропа да гэтага часу зусім не была знаёма са складваннем. Іспанія можа пахваліцца асабістым незалежным адкрыццём некаторых фігур, напрыклад, птушкі-«пахарытъ». І ўсё ж папера была матэрыялам рэдкім і дарагім. Часцей складвалі тканіну: каўняры (у касцюмах XVI-XVII ст.), галаўня ўборы, якія насілі сёстры міласэрнасці, манахіні.

Трэба ўзгадаць і Фрыдрыха Фрэбеля, вядомага нямецкага педагога, стваральніка першых дзіцячых садкоў. Ён упершыню пачаў пропагандаваць складванне з паперы – капялча, пілотка, «гадалка», самалёцікі.

Але сапраўдная рэвалюцыя развіцця арыгамі пачалася пасля другой сусветнай вайны, галоўным чынам дзяякуючы намаганням сусветна прызнанага цяпер майстра Акіры Йошызавы. У час другой сусветнай вайны, калі ён быў служачым ваеннага завода, у яго з'явілася жаданне заніцца арыгамі прафесійна. Многа гадоў прыйшлося змагацца з цяжкасцямі жыцця, амаль з беднасцю, але ўпартасць і праца прынеслі свае вынікі. Акіра Йошызава знайшоў сотні новых, раней невядомых фігурак. Ён не толькі даказаў, што мастацтва складвання можа быць аўтарскім, але і садзейнічаў яго шырокаму распаўсюджванню. З дапамогай вынайдзеных ім умоўных знакаў працэс складвання любога вырабу аказалася магчымым прадставіць у выглядзе серыі рысункаў-чарцяжоў. З'яўленне гэтых простых значкоў было раўназначна выяве нотных знакаў у еўрапейскай музыцы. Да майстра прыйшлі заслужаная слава і вядомасць. У 1978 годзе Йошызава наведаў Москву, Ленінград і Находку.

Нескладаныя прыёмы складвання і бязмежная фантазія людзей здольны стварыць з дапамогай арыгамі цэлы свет. Свет асаблівы, радасны, вясёлы, добры і ні на што не падобны.

Выкарыстанне выкраек.

Выкрайкі пры канструюванні даюць магчымасць ствараць складаныя, аб'ёмныя цацкі: розныя жывёлы, рэчы. Асаблівасць працы заключаецца ў тым, што неабходна ведаць умоў-

ныя абазначэнні: сущэльная лінія – разрез, пункцірная – лінія згібу. Там, дзе цацка склейваецца, на выкрайцы робяць прыпускі, якія акуратна адгібаюць, намазваюць kleем і прымачоўваюць да аднаго з бакоў вырабу. (*рыс. 31*).

У іншых выпадках склейваюць асноўныя, большыя часткі выкрайкі, а меншыя застаюцца не злучанымі, іх адгібаюць у розныя бакі. Напрыклад, у рыбы не склейваюць плаўнікі, у сабачкі – лапкі. Злучыць дэталі можна, уставіўшы, напрыклад, адну частку ў другую. Гэта шчыліннае злучэнне. Для гэтага на выкрайцы робяць надрэзы. Так можна сканструяваць дрэвы, розныя елачныя цацкі. Для цацак па выкрайках выкарыстоўваюць шчыльную паперу – настольную, паўкардон. (*рыс. 26, 27, 28, 29, 30*).

Пляценне з палеры.

Папера – гэта лістравы матэрыял з валокнаў, спрасаваных паміж сабой.

Для пляцення выкарыстоўваюць самую розную па якасці палеру. Улічваць пры работе неабходна ў асноўным тры яе важных якасці – гібкасць, трываласць і таўшчыню.

З палосак палеры можна выканаць самыя розныя вырабы плоскай формы і нават аб'ёмныя прадметы. Гэта дыванкі з арнаментамі і ўзорамі, розныя закладкі, елачныя ўпрыгожванні з элементамі пляцення.

У працэсе пляцення дзеці развіваюць маторыку рук, вобразнае і прасторавае мысленне, вучацца распацоўка кампазіцыйныя задачы, ствараючы сваімі рукамі цікавыя вырабы. Дзеці вучацца працаваць дзвюма рукамі, пачынаюць адчуваць матэрыял і вызначаны рytм руху пальцаў.

Шахматнае пляценне.

Нарыхтуйце, напрыклад, 12 палосак палеры. Гэта лёгка зрабіць, размейціўшы квадрат з памерамі бакоў 12 см. У гэтым выпадку шырыня палос будзе роўная аднаму сантиметру.

Зручней працаваць, пераплютаючы блокі. Для гэтага з аднаго боку палоскі да канца не разрэзываюць. У час пляцення блокамі палоскі не будуць распадацца. Сачыце за тым, каб палоскі палеры шчыльна без прамежкаў прыляглі адна да адной.

Фігурнае пляценне.

У працэсе такой работы палоскі размячаюць блокамі ў выглядзе розных фігурак. Злучаючы фігурныя блокі пляценнем, можна атрымаць розныя выявы, дапойніць якія можна аплікацыяй. Колер у афармленні работы адыгрывае важную ролю.

Пляценне вугалкамі квадрата.

Для выканання работы неабходна нарыхтаваць квадратны ліст паперы і размечіць яго згібаннем такім чынам, як паказана на схеме. Выкананець надрэзы на намечаных лініях. Па вуглах квадрата атрымаецца некалькі вугалкоў – палосак, якія мы і будзем пераплятаць паміж сабой. (*рыс. 33*).

1. Закладкі.

Матэрыял: прамавугольная аснова і рабочыя палоскі.

Парадак выканання:

1. Прамавугольнік 20 см даўжынёй і 4 см шырынёй складваём удвая і робім надрэзы збоку лініі згібу на адлегласці 1 см адзін ад другога. Надрэзы можна рабіць прама ці нахілена.

2. Палоскі пераплятаем у шахматным парадку. У залежнасці ад вугла разрэзу, колера і колькасці палосак, а таксама спосабу перапляцення атрымліваюць розныя ўзоры. (*рыс. 32*).

2. Дыванок.

Матэрыял: прамавугольны ці квадратны ліст паперы, палоскі паперы для пляцення.

Парадак выканання:

1. Паперу складваюць папалам. З боку лініі згібу робяць разметку праз 1 см для будучых проразей і праводзяць лініі, не даходзячы да краю 1-2 см. Даўжыня палосак залежыць ад памеру дыванка.

2. Палоскі пераплятаюць у тым парадку, які ўзор быў задуманы. Палоскі трэба ўводзіць у шахматным парадку.

3. Кошык.

Матэрыял: палоскі шчыльныя паперы 2 см шырынёй, 30 см даўжынёй.

Парадак выканання:

1. Палоскі пераплесці паміж сабой, пачынаючы з сярэдзіны. Крайнія палоскі падклейці, свабодныя канцы адагнуць уверх. Пляценне пачынаюць з ніжняй часткі вырабу каляровымі палоскамі, неабходна выкарыстоўваць клей. Для гатовага кошыка прыматацаць ручку.

Канструяванне елачных упрыгожванняў.

Вялікі эстэтычны матэрыял для выхавання даюць святы. Упрыгожванне елкі, святочнай залы не абыходзіцца без паперы. Гірлянды, маскі, сняжынкі, серпанцін, цацкі – вось далёка не поўны пералік вырабаў, дзе можна выкарыстаць гэты матэрыял. Навагоднія ўпрыгожванні, выкананыя самастойна, заўсёды прыносяць дзецям радасць і задавальненне.

Гірлянда з калец.

Для вырабу выкарыстоўваюць каляровую паперу. Трэба нарэзаць палоскі паперы неабходнага памеру, склеіць з іх кольцы, злучаючы дэталі паміж сабой. Кольцы чаргуюць па колеры і велічыні, да крайніх прывязваюць нітку.

Гірлянды са сцяжкоў.

Для вырабу выкарыстоўваюць каляровую паперу. З кардона падрыхтоўваюць розныя па форме шаблоны сцяжкоў. Бяруць ліст каляровай паперы, складваюць яго папалам, па шаблону абводзяць сцяжок і вырэзываюць. Двойныя сцяжкі развешваюць на нітцы. Каб сцяжкі не падалі, унутры іх склейваюць.

Гірлянда з палосак.

Для вырабу выкарыстоўваюць тонкую каляровую паперу. Нарэзываюць доўгія палоскі паперы, складваюць перпендыкулярна канцы і пераплютаюць пачаргова палоскі кожны раз у адваротны бок. Калі палоскі кароткія, іх склейваюць, пакуль не атрымаюць гірлянду неабходнай даўжыні. Да канцу гірлянды прыклеіць нітку. (**рыс. 23**).

Сняжынкі.

Сняжынкі маюць азначаную форму – шэсць радыяльных ліній, на якіх размешчаны ўзор. Каб зрабіць сняжынку, трэба падрыхтаваць квадратны ліст тонкай белай ці блакітнай паперы. Складваюць яго па дыяганалі. Правы вугал згінаюць на левы бок са змяшчэннем верх. Аналагічна згібаюць левы вугал у процілеглы бок так, каб лініі згібу супалі. Потым складваюць усю нарыхтоўку папалам. Робяць выразы на верхнія частцы з аднаго боку некалькі большыя, чым з другога. Такім спосабам выдзяляюць шэсць асноўных радыяльных ліній. Пасля гэтага робяць выразы на абодвух баках. У развароце атрымліваюць гатовую сняжынку. (**рыс. 25**).

Сняжынкі вырэзываюць без папярэдняга рысунку. Выразы ў іх могуць быць як геаметрычныя, так і адвольнай формы.

Елачныя цацкі

Рабрыстыя цацкі.

Для вырабаў выкарыстоўваюць глянцевую каляровую паперу. Гэтыя цацкі вырабляюць з кавалачкаў паперы, складзеных папалам. Варыянты іх могуць быць самыя розныя: з раслінных, геаметрычных і адвольных форм. Вырэзываюць 6–8 нарыхтовак, складваюць афарбаваным бокам унутр, склейваюць палавінкі дзвюх дэталей разам, паступова пры-

байляючы астатнія нарыхтоўкі. Перад прыклейваннем апошніяй у сярэдзіну закласці нітку для падвешвання цацкі на елку.

Сонейка.

Для вырабу выкарystоўваюць паперу сярэдняй шчыльнасці. Вырэзываюць прамавугольны ліст паперы, складваюць яго папалам. Ад краю двайнога боку адступаюць 1 см і праvodзяць лінію. З боку згібу робяць разрэзы праз 5-10 мм. Апошнюю палоску абразаюць цалкам. Нарыхтоўку злучаюць канцамі, склейваюць выраб і падвешваюць на нітцы.

Ліхтарык.

Для вырабу выкарystоўваюць каляровую паперу. Падрыхтоўваюць прамавугольны ліст паперы, складваюць яго папалам, пакінуўшы 5 мм для падклейкі, потым складваюць нарыхтоўку яшчэ ўдвая. На атрыманай нарыхтоўцы абразаюць верх і ніз па адвольнай лініі, а з боку згібу робяць разрэзы пад вуглом. Разгарнуўшы нарыхтоўку, згібаюць разрэзаныя палоскі праз адну ўверх. Так робяць з усімі разрэзамі, пасля чаго выраб склейваюць і падвешваюць на нітцы.

Зорка.

Для вырабу выкарystоўваюць тонкую каляровую паперу. Палоску з тонкай паперы складваюць гармонікам, каб бок быў роўным 10-12 мм. На нарыхтоўцы робяць зarez вугла і выразы па баках. У верхній частцы пракалваюць нарыхтоўку іголкай з ніткай. Ніжнюю частку разгортваюць у супрацьлеглым напрамку і склейваюць. Падвешваюць на замацаванай нітцы. (**рыс. 23**).

Круг з конусаў.

Для вырабу выкарystоўваюць шчыльную каляровую паперу. З адноўкавых невялікіх кавалачкаў каляровай паперы зварочваюць конусы, абразаюць няроўны бок у кожнай загатоўцы. Дэталі склейваюць разам. Цацку падвешваюць на нітцы.

Асобныя часткі можна зрабіць рознага колеру.

Падвескі.

Для вырабу выкарystоўваюць шчыльную каляровую паперу. Квадратны ліст паперы надрэзаець па двух супрацьлеглых вуглах да сярэдзіны намечанай лініі, зварнуць у трубачку па дыяганалі і замацаваць у шчылінах. Нарыхтоўкі падвешваюць на нітцы па дзве-тры штукі. (**рыс. 24**).

Канструяванне цацак з рухомымі часткамі

Цацкі з рухомымі часткамі, або, як іх называють дзеци, «дзяргунчыкі», могуць служыць ілюстрацыямі пры чытанні казак, расказаў, вершаў, а таксама выкарыстоўвацца ў інсцэнероўках літаратурных тэкстаў. Дзеци могуць іх зрабіць пад кіраўніцтвам настайніка.

Цацкі могуць быць выкарыстаны таксама і як сувеніры для падарункаў у дні нараджэння дарослым і дзецим, да святочных дат.

Цацка «Клоун».

Намаляваць на паперы сем частак, з якіх складваецца фігура клоуна. Выразаць часткі нажніцамі, пакласці на кардон і абвесці алоўкам. Упрыгожыць элементы аплікацыяй з каляровай паперы.

Кавалачкі тонкага дроту накручіць адным канцом на стрыжань ручкі, а другі прапусціць праз адтуліны, зробленыя шылам, і таксама закручіць. Такія заклёнкі з дроту добра будуть тримаць кардонныя часткі, а часткі гэтыхія свабодна будуць рухацца.

Калі прывязаць ніткі так, як паказана на малюнку, павесіць цацку на цвічок і ту зануть за ніжні канец ніткі, – клоун адразу ж ускіне руکі і ногі. (*рыс. 35*).

Пап'е-машэ і праца з ім

Пап'е-машэ ў перакладзе з французскага азначае «жаваная папера» і ўяўляе сабой спосаб склейвання маленькімі кавалачкамі 5-7 слоёў паперы на пэўнай форме або мадэлі. Карані яго стварэння адыходзяць у Іран сярэдніх вякоў.

Еўропа пазнаёмілася з вырабамі іранскіх майстроў у XVI стагоддзі. Аснову іранскіх шкатулак складалі некалькі слоёў праклеенай паперы, зверху абмазанай сумесцю клею і мелу і распісаных фарбамі, паверх якіх наносіўся слой празрыстага лаку. Гэтыхія прыгожыя шкатулкі і ларцы былі вельмі крохкія. Кемлівія прыгонныя купца Корабава, першага арганізатора вытворчасці ў Расіі табакерак з пап'е-машэ, пачалі вырабляць аснову з добра праклееных, спрасаваных лістоў кардану. Для большай трываласці кардон праварвалі ў льняным алеі, пасля чаго прасушвалі ў печы. Пакупнікі даволі хутка ацанілі перавагу прыгожа аформленых, лёгкіх табакерак з пап'е-машэ ў параднанні з цяжкімі і нязручнымі з фарфору. Толькі на працягу 1804 года Корабаў прадаў 9094 табакеркі.

У наш час з пап'е-машэ робяць елачныя ўпрыгожванні і наవагоднія маскі. (**rys. 34**).

На ўроках мастацкай працы ў пачатковых класах вучні знаёмыца з рознымі якасцямі паперы. У працэсе работы з пап'е-машэ веды дзяцей аб уласцівасцях паперы замацоўваюцца практычна. Сам працэс выклейкі вырабаў садзейнічае фарміраванню ў малодшых школьнікаў працоўных уменняў і навыкаў: згібання, склейвання паперы. Акрамя таго, заняткі пап'е-машэ ўпльываюць на развіццё ў дзяцей творчых здольнасцей і мастацкага густу, на выхаванне ў іх стараннасці, акуратнасці, настойлівасці.

Матэрыялы для вырабу пап'е-машэ.

Папера.

Спартрэбіцца папера, якая добра ўбірае вільгаць і раўнамерна склейваецца. Такой з'яўляецца непраклееная папера, газетная ці абгортачная.

Клейсцер.

Выклейка кавалачкаў паперы ажыццяўляецца з дапамогай клейсцера з крухмалу ці муکі. Спосаб прыгатавання: 3-4 стаканы лъижкі бульбяной муکі добра размяшаць у 1 л цёплай вады, сумесь даводзяць да кілення, пасля чаго ў яе ўліваюць вадкі сталярны клей (паўстакана на 1 л крухмальнага клейсцера). Клейсцер трэба гатаваць на слабым агні 30-40 хвілін часта памешваючы.

Для работы спартрэбяцца і іншыя інструменты: лінейка, аловак, нажніцы, пэндзаль для клею, баначкі для вады і клею.

Праца з пап'е-машэ.

Выклейку пап'е-машэ выконваюць як па мадэлях, вылепленых з пластыліну або гліны, так і непасрэдна па формах саміх прадметаў, такіх, як кубак, талерка, сподак. Кожны вучань павінен мець мадэль або сам прадмет, па якім будзе выконвацца выклейка.

Для выклейкі рыхтуюць паперу.

Паперу нельга наразаць нажніцамі, бо краі кавалачкаў дрэнна склеяцца і дадуць рубцы. Разарваныя ж рукамі кавалачкі паперы шчыльна і трывала прылягаюць адзін да другога, ствараючы роўны слой. Слай атрымліваюцца больш раўнамернымі, калі для выклейкі ўзяць паперу двух розных колераў, напрыклад, абгортачную і газетную.

Першы слой трэба выкласці з кавалкаў абгортачнай паперы, змочанай у вадзе (можна змазаць вазелінам). Невялікі кавалак паперы апускаюць у склянку з вадой, потым адці-

каюць і асцярожна распраўляюць, адрываюць невялікія кавалачкі, якімі і абкладваюць мадэль вырабу. Наступны слой складваюць з кавалачкаў газетнай паперы, змазанай клейсцерам. Кожны наклеены на мадэль кавалачак паперы шчыльна прыгладжаюць пальцамі. Кавалачкі накладваюць так, каб краі аднаго злётку заходзілі на другі. Паміж кавалачкамі паперы не павінна быць пустота месца і прасветай. На мадэлі павінна быць выклеена 5-7 слоёў. Закончыць выклейку лепш светлай аднатоннай паперай. Пасля выклейкі паверхню вырабу змазваюць тонкім слоем клейсцера і ставяць на палічкі для прасушвання. Прасушка павінна быць паступовай і раўнамернай (5-7-слоіны выраб высыхае за 1-2 сутак).

Прасушаную мадэль здымаяць з формы, грунтуюць водамульсійнай фарбай або белай гуашшу, змешанай з kleем ПВА.

Для першага занятка па пап'е-машэ трэба ўзяць прадмет нескладанай формы, напрыклад, талерку. Падрыхтаваць за гадзя працоўныя месцы. Сталы заслаць кляёнкамі. Пасля паведамлення тэмы настаўнік расказвае дзесяцям аб прызначэнні пап'е-машэ, дэманструючы пры гэтым некалькі ўзору. Тлумачэнне і паказ асноўных прыёмаў выклейкі вырабу пажадана правесці з удзелам дзяцей.

Настаўнік пералічвае паслядоўнасць рабочых этапаў. Дзеци пераходзяць да практичнай дзейнасці. Калі педагог выяўляе якую-небудзь тыповую памылку, ён прыпыняе працу і дае неабходныя тлумачэнні.

У канцы занятка дзеци разам з настаўнікам аналізуюць выкананую працу.

Пасля прасушки расфарбоўку талерак праводзяць па ўнутраным боку. Пры расфарбоўцы талерак з пап'е-машэ вучні выкарыстоўваюць веды або дэкаратыўна-прыкладным мастацтве, атрыманымі на ўроках выяўленчага мастацтва.

На пазакласных занятках малодшыя школьнікі могуць вырабляць самыя розныя прадметы з пап'е-машэ. Гэта могуць быць алоўніцы, елачныя цацкі, навагоднія маскі.

Канструяванне з прыроднага матэрыялу.

Работа з прыродным матэрыялам мае вялікія магчымасці: збліжае дзяцей з роднай прыродай, выхоўвае беражлівую адносіну да яе і фарміруе першыя працоўныя навыкі.

Сустрэчы з прыродай пашыраюць уяўленні дзяцей, удасканаліваюць іх уменні ўважліва ўглядзанца ў розныя з'явы,

зберагаць цэласнасць усірмання пры стварэнні вырабаў з прыроднага матэрыялу.

Стварэнне вырабаў патрабуе ад дзяцей спрытных дзеянняў. У працэсе сістэмачай працы дзіцячая рука набывае ўпэўненасць, дакладнасць, пальцы становяшча гібкімі. Усё гэта важна для падрыхтоўкі да вучэбнай дзейнасці. Ручная праца садзейнічае развіццю сенсаматорыкі – у рабоце вока і рукі, удасканаленню каардынацый руху, гібкасці і дакладнасці ў выкананні дзеянняў. У працэсе стварэння вырабаў паступова фарміруецца сістэма спецыяльных навыкаў і ўменняў.

Вялікі ўплыў аказвае праца з прыродным матэрыялам на разумове развіццё дзіцяці, на развіццё яго мыслення.

Работа з прыродным матэрыялам садзейнічае развіццю ў дзяцей увагі, цікаўнасці, фарміраванню кантролю і адзнакі асабістай дзейнасці.

Праца можа быць індывідуальнай і калектыўнай. Калектыўная праца прыносіць дзесяцам радасць сваёй зладжанасцю, арганізаванасцю.

Прыродны матэрыял.

Збор матэрыяла лепш за ўсё рабіць у час экспедыціі, на прагулцы пад кірауніцтвам настаўніка.

Сабраны матэрыял лепш захоўваць у скрынках, у шкафах. Зручней захоўваць матэрыял па відах і памеры.

Пры рабоце з прыродным матэрыялам усе дзеянні павінны выконвацца засталом, на рабочай дошцы з пластыка ці фанеры памерам: шырыня 20, даўжыня 30 см.

Шышкі.

Шышкі – цудоўны матэрыял для аўтаматных цацак і здымальных вырабаў. Па форме яны нагадваюць часткі тулава жывёл, чалавека. Шышкі добра склейваюцца, маюцца ў вялікай разнастайнасці па форме, величыні і выглядзе: кедравыя, піхтавыя, яловыя, сасновыя. Лепш выкарыстоўваць нераскрытыя шышкі, бо з імі лягчэй працаваць.

Збіраць шышкі (асабліва сасновыя) пажадана на сырой зямлі, каб яны не так хутка высыхалі. Пасля збору іх трэба раскладзіць па выглядзе, величыні і форме і разлажыць у скрынкі.

Хвоя.

Для вырабу цацак, напрыклад: ёжыка, лапак павука, спаднічкі для лялькі, можна ўзяць хвойныя і голкі. Іх можна збіраць на працягу года. Захоўваць іх можна ў скрынках. У рабоце лепей выкарыстоўваць зялёную хвою.

Арэхі.

Скарлупа грэцкіх арэхаў у выглядзе палавінак выкарыстоўваецца для вырабу лодачак, чарапах, рыбак, жукоў. Раскальваць арэхі дзеяцям не дазваляеца.

Землянья арэхі.

Гэтая арэхі вельмі зручныя ў работе, яны лёгка пракалваюцца, рэжуцца. З земляных арэхаў атрымліваюцца фігуркі жывёл (сабачка, кошка).

Каштан.

Плады каштанаў з'яўляюцца добрым матэрыйам для вырабу прасцейшых цацак. Яны маюць прыгожую паверхню, ярка-карычневую афарбоўку. Абалонка свежага каштана тонкая, лёгка пракалваеца шылам. Цэлья плады каштана можна выкарыстоўваць для вырабу галавы ці тулава лялек. Захоўваць каштаны пажадана ў халодным месцы.

Жалуды.

Плады дуба – жалуды бываюць рознай формы і велічыні. З аднаго канца ў іх знаходзіцца чашачка-плюска. Жалуды высипываюць позна восенню. Іх рэкамендуеца збіраць, калі яны паспелі і падаюць з дрэва. Адначасова з жалудамі трэба збіраць і іх чашачкі, на якіх яны трываюцца.

Жалуды вельмі зручныя для вырабу фігурак чалавечкаў, жывёл, розных дэталей да цацак з іншага прыроднага матэрыйалу.

Жалуды захоўваюць у халодным, вільготным месцы.

Веткі.

Розныя веткі выкарыстоўваюць для некаторых частак: рук, ног, шыі. Можна збіраць веткі сасны, елкі, бэзу. Збор ветак – работа нялёгкая, патрабуючая часу, цярпення, акуратнасці. Пры гэтым неабходна пастаянна напамінаць дзеяцям, што дрэвы трэба берагчы і для вырабаў збіраць і выкарыстоўваць толькі сухія веткі.

Лісце.

Цікавым і неабходным дапаўненнем пры вырабе цацак з'яўляеца лісце. Яно можа быць самых розных форм і памераў. Збіраць лісце легш восенню, калі яно асабліва прыгожае.

Сабранае лісце раслін кладуць паміж паляровымі лістамі і прагладжваюць цёплым прасам, пасля гэтага яго можна пералажыць шчыльнай паперай або тонкім кардонам і палажыць зверху груз. Паперу час ад часу трэба мяняць.

Насенне.

Дадаткам да цацак з прыроднага матэрыйалу можа быць насенне дрэў, кветак, гародніны, напрыклад, насенне клёна, ясе-

ня. Яно вядома дзецыям як крылаткі. З іх можна зрабіць крыліле для страказы, вушы для зайца, плаунікі для рыбкі.

Збіраць насенне лепш восенню.

Птушынае пер'е.

У рабоце можна выкарыстоўваць пер'е птушак розных памераў, адценняў і любой якасці (курынае, гусінае, вераб'янае, галубінае і інш.).

Перад работай пер'е прамываюць, сушаць і расчесваюць для вяртання яму натуральнага выгляду.

Акрамя вышэй названых матэрыйялай, выкарыстоўваюць плады шыпшыны, рабіны, кукурузныя пачаткі, салому, траву, мох, ракавінкі.

Дадатковыя матэрыйялы

Папера.

Выкарыстоўваюцца розныя віды паперы для афармлення цацак.

Пластылін.

Гэты матэрыйял прымяняецца для замацавання частак нескладаных цацак, а таксама для лепкі некаторых дэталей вырабу.

Клей.

Пры рабоце лепш карыстацца клеем ПВА.

Выкарыстанне кожнага з відаў дадатковага матэрыйялу будзе залежаць ад задуманага вобраза, праяўлення творчасці, майстэрства, фантазіі.

Методыка вырабу цацак з прыроднага матэрыйялу

Работа па вырабу цацак з прыроднага матэрыйялу ставіць сваёй мэтай сферміраваць у дзецим цікавасць да гэтага віду працы, садзейнічаць выпрацуўцы навыкаў працы з рознымі матэрыйяламі, выкарыстоўваць гэты від працы для гарманічнага развицця асобы дзіцяці.

Работу трэба пачынаць з простых канструкцый і па меры авалодання дзецимі навыкаў ручной працы пераходзіць да больш складаных вырабаў. (*рыс. 36-39*).

У пачатку важна зацікавіць дзецим творчым працэсам, навучыць іх працаўцаць з прыродным матэрыйялом. У ходзе

заняткаў настаўнік вырашае і іншыя задачы, напрыклад: пашырэнне кругагляду дзяцей, знаёмства іх з разнастайнасцю расліннага матэрыялу, фарміраванне любові да прыроды, роднага краю, калектывізму, умення дамаўляцца адзін з другім у час працы, аказваць дапамогу.

Прыкладная схема правядзення заняткаў па вырабу цацак з прыроднага матэрыялу.

1. Уступная гутарка настаўніка пра матэрыял, з якім давядзеца працаўца.

Расказ павінен суправаджацца паказам данага матэрыялу.

2. Паведаміць тэму і паказаць узоры работ.

3. Аналіз узору і паказ прыёмаў вырабу цацкі. Тут пажадана выкарыстоўваць магчымасці дзяцей аналізаваць узор, паслядоўнасць стварэння вобраза.

4. Выраб дзецьмі цацак. У працэсе працы настаўнік павінен дабівацца, каб вучні працаўвалі самастойна, аказваць неабходную дапамогу.

5. Аналіз гатовых цацак, у працэсе якога ў дзяцей фармірующа ўменні ацэньваць вынікі сваёй працы і працы сяброў.

Прыбіранне працоўных месцаў, інструментаў і матэрыялаў.

Практычныя заняткі па канструяванні

Заняткі 1-2. Навучыцца складваць і ствараць цацкі без клею (тэхніка арыгамі).

Матэрыялы і абсталяванне: папера, нажніцы, табліцы з чарцяжамі розных па складанасці цацак.

Пры стварэнні цацкі шляхам складвання трэба прытрымлівацца двух правіл:

1. Працаўца на гарызантальнай паверхні.

2. Дакладна згібаць паперу, добра загладжваючы згібы.

Пачынаць працаўца ў тэхніцы арыгамі трэба з базавых форм і стварэння найпрасцейшых мадэлей цацак. Карыстаючыся чарцяжамі, можна зрабіць скрынечку, птушку, сабачку, кату, лятучую мыш і інш.

Творчае заданне.

Складці метадычную распрацоўку цацак, выкананых на занятках (па выбары).

Занятак 3. Выраб цацак па выкрайках.

Мэта. Правільна карыстацца выкрайкай пры стварэнні цацак.

Матэрыйялы і абсталяванне: узоры цацак, папера, клей, нажніцы.

Карыстаючыся выкрайкамі, паказанымі ў дапаможніку, можна зрабіць розныя цацкі, мэблю для лялькі, каляску.

Вырабляюцца рознымі спосабамі цацкі з элементамі абр'ёму: певень, кот, жабка.

Проста зрабіць ката, саву, мышку, жырафа.

Некаторыя цацкі робяцца з плоскай кардоннай асновы, а такія дэталі, як крылы, хвасты, плаўнікі прыклейваюцца ці ўстаўляюцца ў разрэзы на асноўной форме. Дрэвы робяць шляхам склейвання чатырох або пяці аднолькавых форм, адлюстроўваючых крону.

Пры выкананні фігур жывёл і птушак трэба карыстацца рысункамі і выкрайкамі. Складваюць ліст паперы папалам і вырэзываюць контур так, каб лінія згібу (спіна жывёлы) аказалася неразрэзанай. Галаву, шыю, хвост склейваюць, а тулава і ногі застаюцца нязлучанымі.

Творчае заданне.

Распрацуваць чарцяжы і выкрайкі жывёл, птушак.

Заняткі 4-5. Выраб цацак з рухомымі часткамі.

Мэта. Засвоіць прынцып канструявання цацкі з рухомымі часткамі.

Матэрыйялы і абсталяванне: кардон, каляровая папера, клей, нажніцы, узоры цацак, ніткі з іголкай.

Распрацуваць эскіз цацкі. Выразаць выраб, асобныя часткі. Аздобіць у тэхніцы аплікацыі.

Затым злучыць ніткамі ўсе часткі цацкі з тулавам, як паказана на схеме. Для злучэння можна прымяняць тонкі дрот.

Прынцып і паслядоўнасць вырабу цацкі такія, як і пры выкананні цацкі «Клоун».

Творчае заданне.

Распрацуваць эскіз цацкі з рухомымі часткамі.

Заняткі 6-7. Выраб елачных упрыгожванняў.

Мэта. Пазнаёміцца з канструяваннем розных відаў елачных упрыгожванняў.

Матэрыйялы і абсталяванне: папера, клей, нажніцы, ніткі, узоры цацак і гірлянд.

Выкарыстоўваючы чарцяжы, паказаныя ў дапаможніку, можна зрабіць розныя гірлянды і цацкі. Спачатку трэба пазнаёміцца з апісаннем работы над тым, ці іншым вырабам. Узоры прадстаўлены рознымі ступенямі складанасці.

Творчае заданне.

Прыдумаць елачнае ўпрыгожванне і аформіць яго аплікацыяй.

Заняткі 8-9. Выраб масак у тэхніцы пап'е-машэ.

Мэта. Азняамленне з тэхнікай пап'е-машэ, набыванне ўменняў самастойнага стварэння маскі з пап'е-машэ.

Матэрыялы і абсталяванне: пластылін, інструменты для лепкі, газетная і абгортачная палера, клейсцер, нажніцы.

Маскі могуць быць карнавальнымі і дэкаратыўнымі. З пластыліну трэба вылепіць форму, абклейці яе так, як сказана ў дапаможніку. Калі маска высахне, яе трэба зняць, загрунтуваць і раскрасіць.

Гатовыя маскі з пап'е-машэ ўпрыгожваюць ніткамі, паперай, саломай. Ад гэтага маскі набываюць казачны выгляд.

Творчае заданне.

Зрабіць метадычную распрацоўку па тэме «Праца з пап'е-машэ».

Занятак 10. Канструяванне з прыроднага матэрыялу.

Мэта. Навучыцца выкарыстоўваць розны прыродны матэрыял.

Матэрыялы і абсталяванне: шышкі, жалуды, скарлупкі арэха, яечная скарлупа, каштаны і інш.

Прыродны матэрыял з поспехам можна выкарыстоўваць для вырабу цацак. У якасці дадатковых матэрыялаў можна прымяняць палеру, кардон, тканіну. Карыстаючыся малюнкамі, зрабіць чалавечкаў, птушак, верталёт і іншыя цацкі.

Злучэнне дэталей выконваюць рознымі спосабамі: пры дапамозе палачак і дроцікаў, склейваннем, сшываннем. Каб выраб быў устойлівым, яго прымачоўваюць да падстаўкі з дошачкі ці кардону.

Карыстаючыся табліцамі, можна папрактыкавацца ва ўсіх прыёмах і выканань кампазіцыі.

Творчае заданне.

Складаці табліцы з малюнкамі тых прадметаў, якія сканструйвалі.

Занятак 11. Пляценне з паперы.

Мэта. Азнаёміцца з тэхнікай пляцення з паперы рознымі спосабамі.

Матэрыялы і абсталяванне: папера белая, папера каляровая, нажніцы, клей.

Пры рабоце ўлічваюць трываласць і таўшчыню.

Пачынаць трэба плюсці з палос. Каб выканань шахматнае пляценне, трэба нарыхтаваць нарэзаную паперу. Затым, кіруючыся табліцамі, сплюсці прапанаваныя ўзоры вырабаў, падбіраючы колеры паперы.

Творчае заданне.

Выкарыстоўваючы атрыманыя навыкі пляцення рознымі метадамі, зрабіць елачныя ўпрыгожванні з элементамі пляцення.

Занятак 12. Выкананне папяровых рэльефаў.

Матэрыялы і абсталяванне: стужкі белай паперы, клей, нажніцы, кардон.

З палосак паперы можна зрабіць розныя фігуры, стварыць рэльефы на розныя тэмы. Гэта можа быць дэкаратыўнае ўпрыгожванне, як самастойнае, так і модульнае, або матыў дэкаратыўнай метадычнай агароджы ў інтэр'еры. (*рыс. 40*).

Намаліваць эскіз матыву, склеіць са стужкі элементы матыву, сабраць элементы ў дэкаратыўную кампазіцыю. Можна выкарыстаць матывы, прадстаўленыя ў табліцы. Кампазіцыю наклеіць на фон з кардону.

Творчае заданне.

Сканструйваць рэльефныя мадэлі з папяровай стужкі.

РАЗДЗЕЛ III. МАСТАЦКАЦ АПРАЦОЎКА ТКАНІНЫ

Вышыўка

З гісторыі вышыўкі.

Шыцце і вышыўка – найстараражытнейшыя заняткі чалавека. Касцяныя іголкі і ігольнікі вядомы з часоў палеаліту. Вышыванне здаўна лічылася ў беларусаў абавязкам выключна жаночым, хаця і з пэўнымі ўзроставымі абмежаваннямі. Жанчына ў замужжы аддавала рукадзеллю не так шмат увагі – перш за ёсё з прычыны адсутнасці вольнага часу. Вышыванне было заняткам дзяўчыны ў той перыяд яе жыцця, калі ўсе яе намаганні і думкі скіроўваліся на вясельную скрыню, на тое, каб назапасіць патрэбную колькасць рytualных прадметаў, падрыхтавацца да будучага сямейнага жыцця. Прыкладна з 12-15-гадовага ўзросту дзяўчына пачынала засвойваць працэс арнаментацыі іголкай. Першыя ўрокі браліся ў маці, чым забяспечвалася бесперапынная перадача традыцый. Вышывалі ў хаце, на вячорках, асабліва ўзімку, чаргуючы шытво і прадзіва з танцамі, спевамі і жартамі. Іншы раз вышыўку выконвалі і талакой. У перадвясельны час талаку з бліжэйшых сваячак і сябровак збирала нявеста, каб своечасова падрыхтаваць неабходныя абрадавыя рэчы. Усёй грамадой аздаблялі вышыўкай і ручнік-абыдзённік, вытканы групай жанчын за адну ноч ці дзень для прадухілення сваёй вёскі ад напасці, эпідэміі, засухі, градабою. Традыцый патрабавала, каб арнаментальнае вышыванне абавязкова прысутнічала на жаночым адзенні: на кашулі, наміты, фартуху.

Асноўным матэрывалям для вышыўкі на Беларусі здаўна былі льняныя палотны. Для вышыўкі ўжывалі пераважна найтанчэйшыя і сярэднія гатункавасці палотны.

Асновай для вышыўкі служылі абрусы, сурвэты, створаныя рознымі способамі пляцення, вязання, а іншы раз і тканія. Традыцыйныя колеравыя вырашэнні беларускай народнай вышыўкі арыентуюцца ў асноўным на чырвоны колер. Часта чырвоны колер адціняўся кантраснымі дабаўкамі сініх і чорных нітак. Ураўнаважанацца чырвонага з чорным – харатэрная рыса ўзору ў тэхніцы крыжыка (пач. XX ст.).

Спосабы выканання беларускай народнай вышыўкі са мабытныя і даволі разнастайныя. Усе прыёмы вышывання

на Беларусі мелі шматлікія дыялектныя назвы: нацяг, нацягванне, працяг, завалакванне, нашыванне доўжнае, папярэчнае, гладзь, набор і інш. (*рыс. 43*).

Нацягам упрыгожвалі наміткі, кашулі, фартукі, ручнікі. Вышыўка мела выгляд арнаментальнай паласы, утворанай пэўнай колькасцю радкоў найпрасцейшага пункцірнага шва «уперад іголку».

Беларусы здаўна ўжывалі двухбаковую падліковую гладзь (насціл, высціланкі) у выглядзе паралельных шыўкоў, што размяшчаліся па вертыкалі, гарызанталі (прамая гладзь) або дыяганалі (касая гладзь). Ёю вышывалі нескладаныя геаметрычныя фігуры: восьміпялясткавыя ранткі, зоркі, крыжападобныя фігуры, ромбы, трохвугольнікі, палоскі. Звычайна ўжываліся чырвоныя ці белыя ніткі.

Глыбокастаражытным з'яўляецца двухбаковая шыццё (роспіс). Тонкая лінейная вышыўка выконвалася двухразовым ходам рабочай ніткі швом «уперад іголку»: першы раз намячалі контуры ўзору, затым зваротным ходам дапаўнялі прапушчаныя месцы. Выконваўся геаметрычны арнамент, вядомыя міфалагічныя сюжэты з дрэвамі жыцця, птушкамі.

У канцы XIX – пач. XX стагоддзя па ўсёй Беларусі асаблівую папулярнасць набыло вышыванне крыжам (крыжык просты, маленькі, адзіночны, адзінарны, хрэсцік).

Падмуркам, на які абавіралася ўзорыстасць беларускіх вышывак, быў геаметрычны арнамент. Зыходных форм няшмат: ромб, крыжык, ранткі, зоркі, трохвугольнікі, прамыя зігзагападобныя лініі.

Арнаментальны матыў беларускай вышыўкі ўключае і раслінныя формы, звычайна стылізаваныя амаль да геаметрычных. Найбольшай папулярнасцю карысталіся разнастайныя старажытныя выявы, матыў плаўна выгнутай галінкі, а з кветак – ружы, валанкі, гваздзікі, дубовае лісце і інш. Звычайна яны сустракаюцца на ручніках, дзе ці кампануюцца ў асобныя формы, ці чаргуюцца з расліннымі матывамі (*рыс. 42*).

Інструменты і матэрыялы.

Для вышывання неабходна мець наступныя інструменты і матэрыялы.

Іголкі – 3 – 4 штукі рознай велічыні і таўшчыні. Тонкія іголкі патрэбны для вышывання на тонкіх матэрыялах, ся-

рэднія – на льняных тканінах, тоўстыя – на грубых, шчыльных тканінах. Пры вышыванні выкарыстоўваюцца кароткія і голкі. Вушка ў і голкі павінна быць вялікім, авальным, з гладкімі краямі, каб нітка добра ўдзявалася, не пераціралася і не лахмацілася ў час работы.

Напарстак. Усе віды вышывання трэба рабіць з напарсткам, падабраўшы яго па сярэднім пальцы. Напарстак пажадана не замяняць, таму што да яго прывыкае рука. Напарстак павінен быць з нержавеючай сталі, пластмасавыя напарсткі хутка ламаюцца і пракалваюцца.

Нажніцы для вышывання прымяняюцца двух відаў: маленькія з прамылі, вострымі канцамі для нарэзкі нітак пры вырыванні і сярэднія для зрезвання нітак і для раскрою тканіны. Канцы ляза нажніц павінны поўнасцю змыкацца, у адваротным выпадку нельга рабіць дакладныя надрэзы, неабходныя пры вышыванні.

Сантиметровая стужка патрэбна пры размяшчэнні і наметы малюнка, раскрою тканіны.

Алоўкі – 2 штуки: цвёрды і мяккі для перавода малюнка і падмалёўкі.

Пяльцы з'яўляюцца вельмі важным прыстасаваннем для вышывання, бо на нацягнутай тканіне лягчэй і зручней вышываць.

Для невялікіх вышывак выкарыстоўваюць круглыя пяльцы. Круглыя пяльцы складаюцца з двух кругоў – адзін большы, другі меншы, які свабодна ўваходзіць у другі.

Тканіна для вышывання бывае рознай па якасці і структуре ў залежнасці ад віду работы і прызначэння вышываемай рэчы. Для вышывкі па ліку нітак (лічлъная гладзь), а таксама крыжам лепш браць тканіны, дзе добра бачны перапляценні нітак: ільняное палатно, шаўковае палатно.

Для вышывкі па свабодна рысаваным контурами можна прымяняць усе матэрыялы, якія маюць гладкую паверхню (палатно, шоўк, сукно, аксаміт), а таксама тэкстыльныя матэрыялы з натуральнага і штучнага валакна.

Ніткі для вышывання выкарыстоўваюць розныя па якасці і структуре. У залежнасці ад віду работ і якасці тканіны падбіраюць адпаведныя колеры і гатункі нітак. Аднаго і таго ж віду ніткі бываюць больш тонкія і тоўстыя: чым танчэйшая нітка, тым вышэй нумар і наадварот.

Мулінэ. Гэтыя ніткі добра вядомы вышывальщицам. Мулінэ вырабляюцца з якаснай пражы, афарбоўваюцца у пры-

гожыя колеры, прычым фарбавальнікі маюць добрую ўстойлівасць. Мулінэ выкарystоўваюць ва ўсіх відах вышыўкі.

Знаёмства з тэхнікай вышывання у пачатковых класах

Навучанне варта пачынаць з нескладаных швоў, якія хутка выконваюцца. Напрыклад, у 2 класе можна зрабіць сурвэтку і вышыць яе швом «уперад іголку». Для выконвання сурвэткі спатрэбіцца тканіна не вельмі густога перапляцення, памерам 25 x 25 см, ніткі якой лёгка лічыцца і выцягваець (палатняная тканіна, рагожа, радно). Краі сурвэткі раўняюць па выцягнутых з кожнага боку нітках.

Калі канец ніткі не пускаецца ў махры, яго неабходна замацаўваць дробнымі шыўкамі і закрыць вышыўкай. Вузлы ў вышыўцы не робяцца. Першае шво выконваем па намечанай лініі спосабам «уперад іголку». Даўжыня шыўка – 4–5 нітак асновы. На іголку набіраем гэтыя 4–5 нітак і такую ж колькасць нітак накідаем над іголкай. Для больш хуткага выконвання шва можна браць на іголку адразу некалькі шыўкоў. Такое шво робіцца з кожнага боку сурвэткі, канец ніткі пускаем у махры і абразаем. Калі вышыўка закончана, раўняем і выцягваем ніткі для атрымання махроў. Выкарystоўваюць шво «уперад іголку» і ніткі розных колераў, можна стварыць шмат цікавых узоруў (**рыс. 43**).

Авалодаць тэхнікай беларускай вышыўкі дзесяцям дапаможа від вышывання «набор». Гэта двухбаковае вышыванне, пры якім узор атрымліваецца радамі паралельных, гарызантальных ці вертыкальных шыўкоў, што шчыльна прылягаюць адзін да аднаго. Для таго, каб шыўкі пакрывалі тканіну, патрэбна выкарystоўваць тоўстыя ці тонкія ніткі, складзенныя ў некалькі столак (напрыклад, уся пасма мулінэ).

Гэты від вышыўкі выконваецца дробнымі (4–6 нітак) шыўкамі, швом «уперад іголку» уздоўж нітак тканіны то па правым боку, то па левым. З левага боку атрымліваецца адваротнае адлюстраванне ўзора. Такія наборы маюць бясконцае мноства варыянтаў і спалучэнняў, яны нагадваюць узоры на наборнае ткацтва.

Вучням 2 класа можна парайць гэтыя ўзоры для вышывання закладак, а вучням 3, 4 класаў – для вышывання на

ручніку, фартуху, кашулі і г.д. ці для упрыгожвання адзення лялек. (**рыс. 44**).

Неабходна зазначыць, што пры вышыўцы гэтым спосабам непажадана злучэнне нітак у сярэдзіне паласы – можа змяніца форма малюнка. Таму пры вышыванні доўгіх палос патрэбна браць нітку такой даўжыні, каб яе хапіла да канца рада.

У комплексе традыцыйных прыёмаў вышывання значнае месца займае гладзь. На Беларусі пераважна ўжывалася двухбаковая падліковая гладзь. Шыўкі выконваюцца адзін за адным па падліку нітак. Пасля выканання шыўка рабочая нітка вяртаецца назад, іголка закалваецца побач са зробленым шыўком. Узор атрымліваецца з абодвух бакоў тканіны. Пры гэтым шыўкі падліковай гладзі могуць быць рознымі па колеры і ісці ў розных напрамках – вертыкальным, гарызантальным ці па дыяганалі. (**рыс. 41**).

Фрагменты дадзенай вышыўкі звычайна маюць геаметрычныя характеристыкі і выконваюцца ў выглядзе квадратаў, ромбаў, трохвугольнікаў, палос. (**рыс. 45**).

Можна прапанаваць вучням З класа аздобіць вышыўкай падліковай гладзі сурвэткі і закладкі.

Асаблівая папулярнасць вышыўкі крыжам. Складанасць вышывання крыжам заключаецца ў tym, што яно выконваецца па малюнку, які зроблены па клетачках. Крыжам вышываюць па тканіне палатнянага пераплётэння ці па спецыяльнай тканіне для вышывання. Малюнак выконваецца па ўзоры на падлікі.

Тэхніка вышыўкі ўяўляе аднолькавыя дыяганальна перакрыжаваныя шыўкі на правым боку, а на левым – кароткія вертыкальныя ці гарызантальныя шыўкі. У выпадку, калі крыжы ідуць паласой, трэба спачатку паўкрыж выконваць у адным напрамку, а потым перакрываць яго шыўкамі ў другім напрамку. Калі крыжы ідуць праз адзін ці праз адзін у двух радах, неабходна на левым боку захоўваць гарызантальныя шыўкі. Больш складанае вышыванне крыжам па дыяганалі. (**рыс. 45**).

Вучні малодшых класаў могуць упрыгожваць такой вышыўкай сурвэткі, ручнікі, адзенне для лялек. Можна таксама стварыць дэкаратыўнае пано. (**рыс. 46**).

Знаёмыства малодшых школьнікаў з беларускім народным традыцыйным вышываннем, далучэнне іх да прыгаюсці, стварэнне яе ўласнымі рукамі прыносіць дзесяцям сапраўдную радасць творчасці.

Выраб і аздабленне прыхватак.

Свае ўменні вышываць вучні прымяняюць для аздаблення прыхваткі.

Гэтыя рэчы з' яўляюцца добрым падарункам.

Для работы спатрэбяцца:

• абрэзак яркай шчыльной тканіны (60x20 см) для верхней часткі рукавічкі;

• абрэзак баваўнянай тканіны (60x40 см) для ніжнай часткі рукавічкі;

• невялікі абрэзак мяккай тканіны для пракладкі;

• каляровыя абрэзкі тканіны для аплікацыі або ніткі «мулінэ» для вышыўкі.

1. Займемся верхнім паловай рукавічкі. Тканіну трэба скласці папалам, прыкалоць на яе шпількамі выкрайку, абвесці контур крэйдай і акуратна выразаць. Для вышыўкі пе-равесці ўзор і вышыць. Калі ўпрыгожваем аплікацыяй, то выразаныя малюнкі спачатку прымётваєм, а потым прышываем краявым швом па правым боку тканіны.

2. Выкраіць ніжнюю частку рукавічкі. Злажыць баваў-нянью тканіну ў чатыры слаі і выкраіць дэталі. Іх атрыма-лася па дзве на кожную рукавічку. Злажыць іх бокам адзін да другога. Верхнія краі гэтых дэталей сышць, адпраставаць і вывернуць на правы бок. Паміж дзвюма дэталямі кожнай паловы рукавічкі прыкладзі мяккую тканіну, прашыць. Лішнюю тканіну абрэзаць па контуры.

3. Сышць абедзве часткі рукавічкі разам. Верхнюю част-ку кладзём правым бокам на ніжнюю, скалваем шпількамі, змётваєм, прашываем, адступаючы ад краю 0,5 см. Швы аб-шыць краявым швом, адпраставаць, вывернуць на правы бок. Рукавічка гатова. (**рыс. 47, 48**).

Тэхніка выканання пальчаткі аналагічна рукавічцы. Для ўпрыгожвання сумяшчаюць вышыўку з аплікацы-яй. (**рыс. 49**).

Выраб мяккіх цацак.

Як толькі дзіця пачынае пазнаваць свет, цацка становіцца яго спадарожнікам, памочнікам і настаўнікам.

Гульня і цацка – не толькі забава, гэта і спосаб творчага самавыражэння дзіцяці, набыцця реальных жыццёвых навы-каў. Яны развіваюць дзяцей, вучаць такім паняццям, як пры-гажосць і дабрата.

Часта раздзяляюць гульню і працу, тым самым міжволі

сцвярджаюць, што гульня – занятак прыемны, цікавы, лёгкі, але несур'ёзны, а праца – справа сур'ёзная, неабходная, але і сумная, і цяжкая. Нам хочаща, каб нашы дзеци выраслі ўмельні, працевітъмі, ведалі больш за нас, але спроба прывіць ім працоўнага навыкі, так сказаць, у чыстым выглядзе, часам абарочваеща няўдачай. Выключаючы элемент гульні з працоўнага навучання, мы тым самым загадзя плануем адмоўны вынік. Канешне, дзеци ўсё роўна набудуць неабходныя працоўнага навыкі, але гэта будзе безыніцыятыўная, сумная, нятворчая праца.

Як жа захаваць адзінства гульні і працы, працы і творчасці? Адзін з магчымых спосабаў – стварэнне цацак-самаробак з розных тканін. Гэты занятак выключна творчы, здольны абуджаць і развіваць дзіцячу фантазію. Разам з тым рукадзелле – важны кампанент працоўнага навучання дзяцей: займаючыся ім, дзеци набываюць навыкі шыцця, працы з нажніцамі, клеем, развіваюць вокамер, аб'ёмнае мысленне, вучашца цярпенню і настойлівасці ў дасягненні мэты.

Такім чынам, мастацтва, фантазія пераўтвараюць працоўнае навучанне ў творчы пошук, а казачны вобраз атрымлівае рэальнае ўвасабленне з дапамогай самых звычайных рэчаў – паперы, тканіны, нітак, клею.

У працэсе заняткаў па вырабу мяккіх цацак накапліваецца практичны вопыт. Вучні ад простых вырабаў паступова пераходзяць да больш складаных узораў. Пачынаць трэба з найбольш простых мадэлей. Гэта – плоскія цацкі са шчыльных несыпучых тканін, упрыгожаныя аплікацыяй. Пры выкананні гэтых мадэлей вучні асвойваюць шывы (шоў «куперад і голку», пяцельны шоў «праз край»), з дапамогай якіх злучаюць дэталі цацак, прывучаюць да акуратнасці выканання правых швоў, атрымліваюць навыкі ў дэкаратыўным афармленні цацак.

Праца над цацкамі з футра дае навыкі ў вырабе аб'ёмных і плоскіх мадэлей, у стварэнні формы сродкамі матэрыйлу і афармленні цацак з футра (**рыс 50 – 54**).

Наглядныя дапаможнікі.

Прымяненне наглядных дапаможнікаў мае вялікае значэнне пры тлумачэнні новага матэрыйлу. Да асноўных відаў назіральныхных дапаможнікаў адносяцца табліцы графічных выяў цацак і чарцяжы да іх. Іх выкарыстоўваюць у якасці ілюстрацый пры тлумачэнні матэрыйлу і як інструкцыі пры выкананні цацак.

На занятках прымяняюцца ўзоры цацак, выкананыя настайнікамі або вучнямі. Яны даюць уяўленне аб памеры, фор-

ме, аб'ёме вырабаў. Такія цацкі могуць служыць наглядным матэрыялам для паказу канструктыўнага злучэння дэталей, выканання розных відаў швоў, афармлення.

Матэрыялы, інструменты, прыстасаванні.

Для выканання работ неабходны наступныя матэрыялы, інструменты і прыстасаванні.

Тканіны, футра. Тканіны пажадана падбіраць розныя па колеры, фактуры, відах. Гладкі і набіўны паркаль, трыватаж, шоўк і іншыя матэрыялы прыгодны для пашыўсу сувеніраў і касцюмаў для цацак. Драп, сукно, войлак і іншыя шчыльныя тканіны зручныя для вырабу дэкаратыўных насценных цацак і для аб'ёмных камбінаваных.

Для выканання аб'ёмных набіўных цацак рэкамендуецца выкарыстоўваць кароткаворсавае сінтэтычнае футра, яно лёгка апрацоўваешча і добра захоўвае форму цацкі; а таксама плюш.

Ніткі. Для пашыўсу цацак патрэбны шпульныя ніткі №30, №40 розных колераў. Пры афармленні дэкаратыўных швоў па правым боку цацак выкарыстоўваюць мулінэ, ірыс, шарсцянную пражу.

Тасьма, сутаж, каліровыя стужкі, гузікі патрэбны для злучэння частак цацак і аздаблення вырабаў.

Кардон неабходны для вырабу выкраек – лякал і каркасаў некаторых відаў цацак.

Паралон, дрот, вата. З паралону робяць каркасы для плоскіх цацак. Для каркасаў аб'ёмных цацак выкарыстоўваюць мяккі дрот сячэннем 1-3 мм. Ватай набіваюць сшытыя формы цацак.

Нажніцы, іголкі, напарсткі. Для раскрою футра найбольш зручныя маленькія нажніцы з вострымі загнутымі канцамі, а для раскрою тканіны – вялікія, з прымымі лязамі.

Іголкі патрэбны рознай велічыні. Напарстак павінен адпавядаць таўшчыні сярэдняга пальца.

Крэйда, клей, пэндзлі, алоўкі.

Крэйда выкарыстоўваецца для абрисоўкі лякала на тканине, футры.

Для склейвання дэталей з тканіны прымяняюць клей ПВА.

Алоўкі простыя і каліровыя, фарбы, пэндзлі неабходны для выканання графічных работ.

Пры работе бываюць патрэбны пласкагубцы для працы з дротам, а таксама драцяная шмотка для расчосвання футра.

Выкананне графічных работ. Нарыхтоўка і захоўванне выкраек-лякала

На працягу вучэбнага года вучні вядуць альбом, дзе выконваюць замалёўкі цацак, чарцяжы, запісваюць правілы і новыя паняцці. Сабраны матэрыял дапаможа ім у самастойнай работе над вырабам розных цацак.

Выкрайкі-лякалы, вырабленыя настаўнікам, вучні пераводзяць на альбомныя аркушы алоўкам, затым контуры кожнай дэталі выкрайкі абводзяць тушшу або фламастэрэм.

Пры размяшчэнні выкраек на аркушы трэба сачыць за tym, каб дэталі не накладваліся адна на другую. На аркушах спачатку размяшчаюць дэталі выкраек большых памераў, а паміж імі размяшчаюць маленькія. На чарцяжах кожнай мадэлі робяць адпаведныя надпісы – назва дэталі з указаннем колькасці частак, якія неабходна будзе выкраіць з матэрыялу. У верхній частцы аркуша размяшчаеца назва мадэлі.

Якасць выканання цацак з тканины і футра ў значнай ступені залежыць ад правільнай падрыхтоўкі выкраек-лякала. Настаўнік павінен спачатку сам пераканацца ў зручнасці выканання цацкі ў адпаведнасці са сродкамі, неабходнымі для стварэння вобраза.

Лякалы вырабляюць са шчыльнай паперы або кардону. Кожную дэталь трэба падпісаць і ўказаць колькасць частак, неабходных для раскрою. Выкрайкі трэба захоўваць у канвертах. На канверце павінен быць намаляваны агульны выгляд цацкі.

Правілы раскрою, злучэння і афармлення дэталей цацак

Раскрой матэрыялу:

- вызначыць далявую і ўточную ніткі, правы і сподні бок тканины ці футра;
- раскладзі на споднім боку тканины ці футра выкрайкі, улічваючы напрамак ніткі, і акуратна абвесці мелам. Парная лякалы пры раскроі размяшчаюцца сіметрычна;
- дэталі цацак з сукна, драпу,войлака раскройваюць без прыпускаў на швы, а з тонкіх тканін, напрыклад, з паркалю, бязі, саціну – з прыпускам 0,5-1 см;
- дэталі з футра вырэзываюць вострымі канцамі нажніц

па споднім боку, не кранаючы ворса футра, з прыбаўкай на швы 0,3-0,5 см.

Злучэнне дэталей.

Раскроеняя дэталі цацак з тонкай тканіны спачатку змётваюць па краі і сшываюць шпульнымі ніткамі швом «за іголку». Затым іх выварочваюць на правы бок і набіваюць ватай.

Дэталі цацак з тоўстых тканін і футра таксама папярэдне змётваюць. Калі дэталі выкраены з несыпучых тканін, іх сшываюць па правым боку швом «праз край» або пяцельным швом шпульнымі ніткамі.

Цацку з футра сшываюць па споднім боку частымі касымі сцяжкамі праз край і затым выварочваюць.

Набіўка дэталей.

Для набіўкі дэталей выкарystоўваюць вату, рэшткі ластука ад раскрою цацак. Набіваць формы трэба невялікімі кавалачкамі, запаўняючи спачатку канцы дэталей, дапамагаючы пры гэтым алоўкам. Выкарystоўваць для гэтага наjnіцы не рэкамендуецца, каб не параніць рукі.

Афамленне вачэй, носа.

Вочы і нос цацак робяць з чорных ці карычневых гузікаў без адтулін, пацерак, кавалачкаў кляёнкі, скуры.

Агульныя метадычныя парады

Рыхтуючыся да заняткаў, настаўнік павінен прадуманаць методыку паказа нагляднага матэрыялу, як і ў якой паслядоўнасці праводзіць тлумачэнне, на што зварнуць увагу і якія задаваць пытанні.

Неабходна памятаць, што вучні актыўна ўспрымаюць матэрыял, калі наглядныя дапаможнікі па меры тлумачэння тэмы мяняюцца. Пры адначасовым паказе рознага віду нагляднага матэрыялу ўвага дзяцей рассейваецца, што стварае неспрыяльныя ўмовы для паспяховага засваення задання.

Настаўнік не ставіць задачу дакладнага паўтарэння ўзору, а з яго дапамогай імкненца выклікаць у дзяцей жаданне тварыць, змяняць, удасканальваць. Дэмманстрацыя цацак дапаўняе веды, атрыманыя вучнямі пры тлумачэнні задання.

Выкарystоўваецца пры тлумачэнні франтальны паказ – гэта дэмманстрацыя табліц, малюнкаў, нагляднага матэрыялу, а таксама розных прыёмаў работы. Паказ абавязкова супра-ваджаецца тлумачэннямі настаўніка.

Вялікае выхаваўчаяе значэнне мае падвядзенне вынікаў работы, аналіз і адзнака яе. Трэба памятаць, што адна толькі крытычная заўвага не па сутнасці можа выклікаць нежаданне працягваць работу, таму адзнака павінна быць аб'ектыўнай.

Школьнікі павінны ведаць, што заданне трэба выконваць па магчымасці самастойна, з фантазіяй.

Школьнікі малодшага ўзросту з захапленнем займаюцца практычнай работай, таму больш часу адводзіцца на выкананне практычных заданняў. Нагрузка ў час заняткай павінна адпавядаць сілам і магчымасцям вучняў.

Тэарэтычны матэрыял даецца ў пачатку занятка. Новую тэму, тое ці іншае заданне трэба тлумачыць проста і даступна, абавязкова замацоўваючы тлумачэнне паказам нагляднага матэрыялу. Тэарэтычны матэрыял можна выкладаць у форме расказа-інфармацыі або гутаркі, суправаджаючы іх пытаннямі да дзяцей.

Выкананне задання павінна садзейнічаць пазнавальнай актыўнасці вучняў, узмацніць іх эстэтычнае ўспрыманне, развіваць мастацкі густ і творчыя здольнасці.

Тлумачэнне тэарэтычнага матэрыялу і практычных заняткаў суправаджаецца дэманстрацыяй розных наглядных матэрыялаў.

Вучні выказваюць меркаванні аб сваёй работе і работах таварышаў, парайноўваюць работы і даюць адзнаку. Настанкі падводзіць вынікі выканання работ.

Калектывныя прагляды, аналіз работ прывучаюць вучняў спрэвядліва і аб'ектыўна ацэньваць працу сваю і іншых, радаваща не толькі сваёй, але і агульнай удачы.

Заняткі 1-2. Вышыць сурвэтку прасцейшымі дэкаратыўнымі швамі.

Мэта. Засвоіць тэхніку прасцейшых дэкаратыўных швоў.

Матэрыялы і абсталяванне: тканіна для вышывання, іголкі, ніткі «мулінэ», пяльцы, узоры дэкаратыўных швоў, узоры для вышыўкі сурвэтак.

Выкарыстоўваючы тэарэтычныя веды, неабходна выканаць узоры прасцейшых дэкаратыўных швоў: «уперад іголку», «за іголку», «сцябліністъ», «пляцельны», «тамбурны» і яго разнавіднасці, гладзь.

Для вышыўкі сурвэткі неабходна:

- падабраць тканіну патрэбных памераў;
- перавесці ўзор на тканіну;

- выбраць ніткі гарманічных спалучэнняў;
- вызначыць швы, якія будуць выкарыстаны для вышыўкі ўзору.
Вышыць сурвэтку.

Творчае заданне. Вышыць выраб самастойна.

Занятак 3. Выраб мяккай цацкі.

Мэта. Засвоіць прыёмы вырабу мяккой цацкі з пампонай.

Матэрыялы і аbstаліяванне: рознакаляровая пража, папяровая кружкі, нітка, дрот, кавалкі фетру, кавалак кардону.

Парадак работы.

1. Па шаблону склеіць папяровыя кружкі аднолькавай велічыні, у сярэдзіну якіх памясціць свабодна звисаючу нітку.

2. Кружкі абматаць так шчыльна, каб закрыць адтуліну. Затым разрэзаць пражу ўздоўж круга, а сярэдзіну з дапамогай ніткі тута звязаць.

3. Створаны шчыльны пампон абстрыгчы нажніцамі, давіваючыся неабходнай формы цацкі. Калі, напрыклад, трэба зрабіць цыплёнка, то апісаным чынам вырабляюцца тулава і галава, а канцы дапаможнай ніткі прадзець у сярэдзіну абодвух пампонай.

4. Лапкі зрабіць з дроту, які працягваецца праз сярэдзіну тулава, і абвіць пражай. Лапкі можна зрабіць са шчыльнага кардону, пафарбаванага ў чырвоны колер, і прыклейць да тулава, а вочы – з дзвюх маленьких чорных пацерак.

Творчае заданне. Зрабіць з пампонай мяккую цацку.

Літаратура

1. Афонькин С.Ю., Лежнева Л.В., Пудова В.Т. Оригами и аппликация. – СПб.: ООО «Издательство «Кристал», 1998 – 304 с., ил.
2. Барта Ч. 200 моделей для умелых рук. – СПб.: Сфинкс СПб, 1997. – 224 с., ил.
3. Васильева-Гангнус Л.П. Уроки занимательного труда. – М.: Педагогика, 1987. – 120 с., ил.
4. Гершензон М.А. Головоломка профессора Головоломки. – М.: Детская литература, 1982. – 142 с., ил.
5. Глинская Е.Б. Азбука вышивания. – Ташкент: Изд-во «Мехнат», 1994. – 238 с., ил.
6. Гульянц Э.К., Базик И.Я. Что можно сделать из природного материала. – М.: Просвещение, 1984. – 175 с., ил.
7. Гукасова А.М. Внеклассная работа по труду: Работа с разными материалами. Пособие для учителей. – М.: Просвещение, 1981. – 176., ил.
8. Гусакова М.А. Аппликация: Учебное пособие для учащихся пед. училищ. – 3-е изд., доп. и перераб. – М.: Просвещение, 1987. – 128 с.: ил.
9. Джексон Дж. Поделки из бумаги: Кн. для учащихся. – М.: Просвещение, 1979. – 64 с., ил.
10. Докучаева Н.Н. Школа волшебства. – СПб.: ТОО «Диамант», ЗАО «Валери СПб», 1997. – 160 с., ил.
11. Еременко Т.И. Иголка-волшебница: Кн. для учащихся 5-8 кл. сред. шк. – М.: Просвещение, 1988. – 142 с., 16 л. ил.: ил.
12. Конышева Н.М. Праздник делаем сами: Альбом для занятий с детьми 6-9 лет дома и в школе. – М.: «Линка-Пресс», 1995. – 32 с., ил.
13. Косминская В.Б., Халезова Н.Б. Основы изобразительного искусства и методика руководства изобразительной деятельностью детей. – 2-е изд. , дораб. – М.: Просвещение, 1987. – 128 с. , 8 л. ил.: ил.
14. Кравченко А.С., Шумков Б.М. Новые самоделки из бумаги. 94 современные модели. – М.: Ликус, 1995. – 240 с., ил.
15. Лежнёва С.С., Булатова И.И. Сказка своими руками. – Мн.: Полъмя, 1991. – 63 с.: ил.
16. Лубковская К., Згрыхова И. Сделаем это сами : Пособие для воспитателя детского сада. Пер. с пол. О.А.Павлович. – М.: Просвещение, 1983. – 159 с., ил.

17. Молотобарова О.С. Кружок изготовления игрушек-сувениров: Пособие для руководителей кружков. – М.: Просвещение, 1983 – 176 с., ил.
18. Нагибина М.И. Плетение для детворы из ниток, прутьев и коры. – Ярославль: «Академия развития», 1997. – 224 с., ил.
19. Перевертень Г.И. Самоделки из бумаги: Пособие для учителей нач. классов по внеклассной работе. – М.: Просвещение, 1983. – 94 с., ил.
20. Программы средней общеобразовательной школы. – Мн.: «Искусство», «Н.М.Центр», 1996.
21. Рожнев Я.А. Методика трудового обучения с практикумом в учебных мастерских. – М.: Просвещение, 1988. – 240 с.: ил.
22. Сидорович Ю., Соколова Ю. Мягкая игрушка. – СПб.: Издательство «Литера», 1998. – 110 с. , ил.
23. Терешкович Т.А. Рукодельница. – Мн.: Полымя, 1992. – 222 с.: ил.

Тэрміналагічны слоўнік

Аплікацыя – мастацкі твор, выкананы шляхам наклейвання паперы, тканіны, саломы, тапалінага пуху і іншых матэрыялаў да асновы аднароднага ці іншага матэрыялу.

Арнамент – узор, у аснове якога ляжаць паятараючыяся элементы або раслінныя і жывёльныя матывы.

Асноўныя колеры – тыя, якія не могуць быць складзены з іншых колераў. Гэта чыроны, жоўты і сіні.

Адценне – разнастайнасць якога-небудзь колера, якая адразнівае ўсе ад асноўнага па сіле тону.

Акантоўка – палоска паперы (каленкору, скуры і г.д.), якой абклійваюць малюнкі, карткі, табліцы і г.д. па краях.

Аловак – тонкая палачка графіту або сухой фарбы, устаўленая ў драўляную абалонку. Прызначаны для пісьма, малівання, чарчэння. Бываюць рознай цвёрдасці.

Вышнанка – ажурны ўзор, выразаны з белай, чорнай ці каляровай паперы.

Гама каляровая – колеры, пераважаючыя ў даным творы і вызначаючыя характар яго колеравага строю.

Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва – від мастацкай дзеянасці па стварэнні предметаў ужытку, злучаючых у сабе эстэтычную і практычную якасці.

Дэкаратыўнае мастацтва – від прасторавых мастацтваў, якія разам з архітэктурай фарміруюць эстэтычнае асяроддзе чалавека.

Дэкаратыўнасць – якасная асаблівасць твору, азначаемая яго кампазіцыйна-пластычным і каларыстычным строем.

Дэрмацін (грэч. derma – скура) – асаблівага роду папяровая непрамакаемая тканіна, пакрытая спецыяльнім слоем і імітуючая скuru. Выкарыстоўваецца для абіўкі мэблі, пераплётай кніг, акантоўкі вырабаў і г.д.

Ілюстрацыя – кампазіцыя на тэму літаратурнага твору, якая суправаджае і паясняе тэкст кнігі або часопіса.

Імітацыя – узнаўленне знешняга выгляду дэкаратыўнага аздаблення (напрыклад, замяняльнікі скury апрацоўваюцца пад замшу, папяровыя шпалеры – пад дрэва).

Карціна – твор жывапісу, які мае самастойнае мастацкае значэнне і закончаныя характар. Карціна ў адрозненні ад пано не звязана з пэўным месцам.

Клей – раствор арганічных высокамалекулярных рэчываў (прыродных або штучных), прымяняеца для злучэння розных матэрыялаў.

Клеі раслінныя – смолы, крухмал, дзякстрын, каучук, ка-зеін; клей жывёльны – стальны; клеі сінтэтычныя – на аснове тлушчаў, цэлюлозы.

Клейсцер – клей, падрыхтаваны з крухмалу ці муки.

Кампазіцыя – пабудова твору, суадносіны яго частак, ад-казваючыя яго зместу. Кампазіцыя дапамагае раскрыць змест карціны, данесці да гледача ўнутраны свет герояў.

Контур – лінія, перадаючая зневшнія абрысы мадэлі.

Макет – аб'ёмна-прасторавае адлюстраванне праектуе-мага забудавання, гэта значыць, невялікая мадэль будучай пабудовы, выкананая са шчыльной паперы або кардону.

Матыў – у выяўленчым мастацтве часцей за ўсё карціна на прыроды. Тэрмін «матыў» адносіцца як да самой натуры, так і да яе выявы мастаком.

Мініяцюры – маленъкі, зграбны.

Манахромны – аднаколеравы.

Мазаіка – гэта карціны, складзеныя з маленъкіх каліро-вых кавалачкаў асобага школа або іншых матэрыялаў.

Народнае мастацтва – мастацтва, цесна звязанае з на-родам, адпавядаючае духу народа, яго культуры і назіранню.

Нюанс – адценне, амаль прыкметная розніца.

Набіўка – нанясенне фарбы праз трафарэт.

Паштоўка – адкрытае пісьмо.

Пап'е-машэ – спосаб склейвання маленъкімі кавалачкамі 5-7 слоў паперы па вызначанай форме або мадэлі.

Пралорцыя – вызначаныя суадносіны частак прадмета паміж сабой па велічыні.

Паспарту – кардонная рамка з выразам у сярэдзіне для партрэта, карціны.

Рытм – чаргаванне, паўтор тых ці іншых элементаў твора.

Сілуэт (франц. silhouette) – плоскаснае адлюстраванне прадмета, падобнае на яго цень.

Стылізацыя – (франц. stylisation) :

1) у выяўленчым мастацтве перайманне якога-небудзь стыля прошлага; 2) спрошчана-схематычнае адлюстраванне ў арнаментах прадметных форм, зведзенае да пэўнага стыля-вога адзінства.

Статька – (статьчнасць) стан пакою, раўнавагі для дага моманта, супрацьлеглае дынаміцы.

Сіметрыя – саразмернасць, адпаведнасць у размяшчэнні чаго-небудзь.

Сюжэт – у выяўленчым мастацтве пэўнае канкрэтнае мастацкае ўвасабленне з'явы, падзеі.

Сімвал – умоўны знак.

Сімволіка – выражэнне ідэй, паняццяў з дапамогай сімвалаў.

Састаўныя колеры – тыя, якія складаюцца з асноўных: аранжавы, фіялетавы і зялёны, прычым кожны з гэтых колераў можа набліжацца да таго з колераў, якога ў сумесі болей.

Тон (каляровы) – 1) якасць колеру, колер адрозніваецца ад іншых колераў; 2) агульны тон або каляровы строй твора; 3) ступень светлаты, уласцівая колеру прадмета ў натуры і творы мастацтва.

Таніраванне – змяненне ў афарбоўцы.

Таніроўка – дэкаратыўная апрацоўка матэрыйялу.

Трафарэт (італ. *traforo* – прадзіраўленне) – прасцейшая тэхніка размнажэння нескладаных малюнкаў і арнаментаў.

Тэма – шэраг (кола) жышчёвых з'яў, адлюстраваных у мастацкім творы. Тэматычная кампазіцыя – малюнак, жывапісны або графічны вобраз навакольнага свету.

Узор – спалучэнне ліній, форм, фарбаў, якія размяшчаюцца ў выразным парадку і ствараюць дэкаратыўны эфект. Узор можа быць створаны прыродай або чалавекам.

Фантазія (ад грэч. *уяўленне*) – мара, выдумка, нешта не існуючае ў рэальнасці.

Фрыз (франц. *frise*, ад італ. *fregio* – упрыгожванне) – дэкаратыўная паласа, упрыгожаная скульптурай, жывапісам або арнаментальным матывам і акаймляючая сцяну збудавання, пол, кавёр.

Форма – 1) зневінны выгляд; 2) аб'ёмна-пластычныя асаблівасці прадмета.

Фармат – форма і памер плоскасці, на якой выконваецца адлюстраванне.

Фларызм – мастацкае камбінаванне засушаных раслін для стварэння карцін, пано.

Эскіз – твор дапаможнага характару, падрыхтоўчы накід будучага твору.

ЗМЕСТ

Раздел I. <i>Аппликация</i>	4
Згіздові апплікації	4
Матеріали для апплікації. Папера	5
Відьї апплікацій з папери	14
Апплікація з природних матеріалів	32
Практична заняткі па апплікаціі	33
Раздел II. <i>Конструювання</i>	36
Конструювання з папери	36
Елементи цацакі	53
Конструюванне цацак з рухомими частками	58
Паг'емаш і граца з ім	58
Дадатковыя матеріали	65
Методыка вырабу цацак з природнага матерыялу	65
Практична заняткі па канструюванні	66
Раздел III. <i>Мастацкая апрауква тканіны</i>	74
Вышыка	74
Знаёмыства з тэхнікай вышывання ў пачатковых класах	79
Выкананне графічных работ	
Нарынтоўка і захоўванне выкраек-лякал	96
Правілы раскрою, злучэння і афармлення дэталей цацак	96
Агульныя метадычныя паралы	97
Літаратура	101
Тэрміналагічны слоўнік	103

Вучэбнае выданне

МЕТОДЫКА ВЫКЛАДАННЯ МАСТАЦКАЙ ПРАЦЫ

Метадычныя рэкамендацыі па аднайменнаму курсу
для студэнтаў спецыяльнасцей П040208 – Педагогіка
і методыка пачатковага навучання і П040203 –
Выяўленчае мастацтва і чарчэнне

Складальнік **Шнітко** Любоў Дзмітрыеўна

Рэдактар Н.П. Дудко

Здадзена ў набор 10.11.98. Падпісана да друку 09.04.99.
Фармат 60x80/16. Папера афсетная №1.
Друк афсетны. Гарнітура Школьная.
Ум.друк.арк. 5,8. Ул.-вывд.арк. 5,0.
Тыраж 150 экз. Заказ

Гродзенскі дзяржаўны універсітэт імя Янкі Купалы.
ЛВ № 96 ад 02.12.97 г.
Вул. Ажэшкі, 22, 230023, г. Гродна.

Надрукавана на тэхніцы выдавецкага аддзела
Гродзенскага дзяржаўнага універсітэта імя Янкі Купалы.
ЛП №111 ад 29.12.97 г.
Вул. Ажэшкі, 22, 230023, г. Гродна.